

Жан Фроасар

Хроники

ПРЕДГОВОР

Тази част не е сканирана.

ВСТЪПЛЕНИЕ¹

С цел да бъдат надеждно съхранени и за да се мълвят от уста на уста – сега и во веки веков – необикновените постъпки и дивни ратоборства от войните между Франция и Англия и сдружените и съюзени с тях съседни кралства, аз, Жан Фроасар, ковчезник и каноник от Шиме, се заех с перо да ги опиша и предам в немерена реч най-достоверно, според както бях осведомен от доблестните рицари и щитоносци, лично допринесли да се извършат и умножат горепоменатите подвизи, а също и според свидетелствата на неколцина най-вещи в своя занаят херолди² и техни помощници, на които по право и дълг се полага да издирват и да разказват безпристрастно подобни дела.

Трябва да знаете, че съставих и сътворих, продиктувах и натъкмих тази летопис честно и според силите си след изслушване и според разказите на горепоменатите очевидци и нито нещо промених или разкрасих, нито взех страна. В тези редове са запечатани спомени за славните постъпки на всички отличили се, без оглед на отечество и народност. Та нали, както знае всеки, който се е отдал на събирателство и оценителство на ратни подвизи, твърде сериозно начинание е то, за да си позволим каквото и да е отклоняване от истината.

-
1. Откъсите са взети от Римския ръкопис на хрониката на Фроасар според изданието на Гьорг Т. Дилър. Всяко отклонение от това издание е изрично указано.
 2. Средновековната хералдика обединява специфични познания и действия, тясно свързани с рицарството като практика и идеал след края на XIII в. Доспехите скриват напълно рицаря и не позволяват да се разбере кой е – възниква символният език на гербовете, който херолдите владеят („Le heraut est celui qui sait voir“ – Херолдът е този, който узнава с поглед). В битка те съпътстват сеньорите и им разкриват личността на техните знатни противници. Херолдите познават правилата за почтено водене на бой, турнири и т.н. и следят те да се съблюдават. Някои херолди са автори на трактати по рицарско право, по хералдика и по родословие на благородниците или дори на хроники. Херолдите са имали чинове, вървящи по възходяща линия, както следва: *poursuivant d'armes, heraut d'armes, roi d'armes*.

ПРЕДСКАЗАНИЕТО³

По онова време в Сецилия управляваше крал на име Робер⁴, прочул се и прославил се като най-вещ звездоброец, и той се опита, доколкото може, да възпре краля на Франция и коронния съвет да влизат във война с английския крал, комуто била орисана сполука във всяко начинание. Същият този Робер, владетел на Сецилия, на Неапол и на Йерусалим, предсказа, че Уиндзорският глиган⁵ ще впие стръвно зъби в портите на Париж, а според Мерлиновите пророчества в Сказанието на Брут⁶, този глиган бил не друг, а Едуард. И силно желяеше крал Робер горепоменатите самодържци да се спогодят и да турят край на враждата си, защото питаеше голяма обич към френската корона и горко му бе да вижда, че я грози погибел. Тогава яви се този владетел Робер в Авињон⁷ пред папа Климент⁸ и Съвета от каноници и разкри им за бедствията, надвиснали над Франция, като ги помоли и настоя да сторят всичко, за да помирят настръхналите за люта бран крале, защото ни единият, ни другият склания да отстъпи, на което папа Климент VI и кардиналите откликнаха съевременно, казвайки, че на драго сърце ще се заемат с това, пък дано двамината монарси благоволят да ги послушат⁹.

3. Откъсът е съставен по изданието на Симеон Люс, т. II, кн. I, параграф 117.

Това издание следва т.нар. Амиенски ръкопис на Хрониките, но привежда и множество откъси от Римския ръкопис.

4. Робер Д'Анжу Мъдри (ок. 1275–1343).

5. Уиндзорският замък, намиращ се в едноименното градче на 40 км от Лондон, бил любима кралска резиденция. Построен е през XII в. около феодална кула, която издигнал Вилхелм Завоевателят (1027(8)–1087).

6. Магесникът Мерлин е герой от бретонските легенди, лежащи в основата на френски литературни произведения от XII и XIII в.

7. Под натиска на Филип Хубави, който се опитва да постави Светия престол под своя власт, южнофренският град Авињон става седалище на седем папи от 1309 до 1377.

8. Фроасар греши – папа по това време е Бенедикт XII.

9. Действително кардиналите Анибал дьо Уекано и Етиен Алберти били натоварени да помирят Едуард III (1312–1377) и Филип VI дьо Валоа (1294–1350), но мисията им не успява.

ЗАВЕТЪТ НА КРАЛ ШАРЛ

Когато крал Шарл¹⁰ усети и осъзна, че настъпва краят му, нареди да свикат дванадесетте пера¹¹ на Франция и всички благородници, които бе възможно най-скоро да пристигнат, и когато се явиха пред него, рече им:

– Любезни сеньори, всинца сте мои родственици и на служение при мен. Усещам и разбирам, че часът ми е ударил и съм пътник. Поверявам ви моята съпруга, кралицата, която е бременна. Ако даде Господ тя да роди мъжко чедо, от каквото се нуждае короната на Франция, аз ви моля да бдите над него и да го възкачите на престола, когато прецените, че е настъпил моментът. Ако ли рожбата е женска, определете друг, справедливо избран престолонаследник, тъй като знам добре, че нашите закони¹² и разпоредби не позволяват момиче да наследи кралството.

Всички дадоха обет вярно да изпълнят завета. Сетне, през нощта срещу Петдесетница, в лето Господне хиляда триста двадесет и осмо, крал Шарл издъхна.

Скоро след неговата кончина, съпругата му, кралица Жана, се сдоби с момиченце и това хвърли в смут цялото кралство. Когато дванадесетте пера на Франция и най-високопоставените барони, узнаха, че

10. Шарл IV Хубави (1294–1328), син на Филип Хубави, е последен потомък на династията на Капетингите по права линия.

11. Френската дума пер (paire) означава равен. В средновековната йерархия перове са наричали равните помежду си феодали, имащи еднакви права и задължения спрямо сюзерена. Дванадесетте пера са дванадесетте първи всред равните, които образували висш кралски съвет. Обратно, в средновековна България е съществувал т.нар. болярски синклит, който обаче е бил съставен от назначавани по царска воля хора.

12. В Салическия законодателен сборник (т.нар. Салическа правда – V-VI в.) не съществува такъв закон. В периода от края на X в. до началото на XIV в. всички френски крале са имали наследници от мъжки пол. Именно това стечение на обстоятелствата започнало да се възприема като закон. Впрочем, поне на теория, кралската власт при Капетингите е била изборна, а не наследствена до края на XII в. (вж. P. Gasquet. *L'empire bysantin et la monarchie franque*. Paris, 1880). Обратно, и на теория, и на практика престолонаследието в средновековна България е било „многовариантно“ – първородничеството, а и роднинството не са били нито задължително, нито дори достатъчно условие за придобиване на короната. Причината не е в едно „по-либерално“ отношение към върховната власт, а в чиновническия характер на византийския държавен модел, възприет у нас, във феодалната раздробеност, податливостта към чуждоземни влияния и пр. (вж. напр. В. Начев. *Български грамоти*. София, 1996, стр. 125–126).

кralицата си има момиченце, събраха се всички в Париж, за да обсъдят и намислят кому се полага френското кралство и кого да въздигнат на престола. Много мнения и много речи се размениха и изрекоха. Предложи се между другото тази чест да бъде оказана на Едуарда, младия крал на Англия, сестреник на покойника, ала отхвърлена бе след кратко обсъждане, понеже дванадесетте пера на Франция твърдяха, както твърдят и сега, че поради особено благородното си естество френската корона не може по никой начин да се предава на жена или по женска линия. Тогава дванадесетте пера спряха избора си на месир Филип Дьо Валоа¹³, син на граф Дьо Валоа, племенник на Негово Величество крал Филип и братовчед на блаженопочившия крал Шарл. За общото споразумение короната на Франция да се отдаде на Филип Дьо Валоа и той да възлезе на престола с усърдие спомогнаха граф Дьо Ено, граф Ги Дьо Блоа и месир Робер Д'Артоа, защото и тримата водеха за жени сестрите му.

Коронясан бе Филип в Реймс¹⁴ в съборния храм Света Богородица, и отдадох му всички почести, които подобава да се отдадат на един крал на Франция.

13. Несъмнено все още смътното национално чувство е играло роля при този избор. По думите на един съвременник „коронясан бе Филип Валоа, защото е родом от кралството“. Първата употреба на nation като термин с неговото съвременен западноевропейско значение се среща у френския юрист и философ Жан Боден през XVI в.

14. Церемонията по коронясването на френските крале се е извършвала в катедралата в Реймс, тъй като там бил въздигнат в крал (481) основоположникът на франкската държава и на династията на Меровингите Кловис (Хлодвиг – ок. 466–511).

ЕПИЗОДИ ИЗ ВОЙНАТА ЗА БРЕТАН¹⁵

Защо ли да се разпростирам надълго и нашироко? Граф Дьо Монфор завзе по описания начин гореизброените земи и навред наложи да му се подчиняват и да го наричат херцог Бретонски. Сетне отиде в крайморското пристанище Гредо и, като се раздели с хората си, разпрати ги из градове и твърдини, за да засилят охраната им, качи се на кораб с двадесетмина рицари всичко на всичко, разпънаха платната и дълго плаваха, докато стигнат най-подир в Корнуел, в пристанище наречено Сепсе.

Графът разпита къде се намира английският крал. Отговориха му, че кралят прекарва повечето време в Уиндзор. Графът продължи натам с цялата си свита и с пристигането си бе твърде радушно посрещнат от краля, от Нейно Величество кралицата и от находящите се там велможи. Голямо празненство се вдигна, когато научиха по какъв повод е дошъл. Тогава той подробно изложи работата пред краля, пред месир Робер Д'Артоа и пред коронния съвет, разказа как е влязъл във владение и притежание на бретонското херцогство, което му се пада в наследство от наскоро простилия се с мира сега негов брат. Опасяваше се той, че месир Шарл Дьо Блоа ще му пречи, а чичото на Дьо Блоа, кралят на Франция, ще се опита силom да му отнеме Бретан. Затова и бе дошъл: да повери и постави ижепоменатото графство под опеката на краля на Англия и да положи пред него клетва за вяност и подчинение до края на дните си, ако ли в замяна Негово Величество се нагърби да го защитава от френския крал и от кой да е друг посегател.

Изслуша тез слова Едуард на драго сърце и с голямо внимание, тъй

15. Откъсите за войната в Бретан са по С. Люс, т. II, кн. I, параграфи 144, 145, 150, 164, 165, 166, 167, 169. Двадесет и три годишната война за Бретан е в началото си типична етнически обогрена феодална междусобица, която се вплита в Стогодишната война. Смъртта на херцога на Бретан Жан III Добрия (1286–1341), който не оставя син, води до сблъсък на двамата претенденти да го наследят – могъщия Шарл дьо Блоа, чийто тъст е брат на починалия, и граф Дьо Монфор, полубрат на Жан III по бащина линия. Зад първия ще застанат профренски настроените едри сеньори и духовенството, зад втория – дребните феодали бретанофили и повечето градове. Спорещите се обръщат за арбитраж към краля. Предугаждайки, че Филип VI ще го разреши в полза на Шарл, който е негов племенник, граф Дьо Монфор се обявява за херцог на Бретан и търси мощен закрилник в лицето на Едуард III, враг на френския крал.

като сметна и претегли, че голяма полза ще допринесе граф Дьо Монфор във войната му срещу краля на Франция, а и от възможността за нахлуване във френските земи през Бретан по-щастлива и по-сгодна не би му се отворила, защото откак подсторваше срещу Филипа немци и брабантци, само бе пилял и хвърлял грошове на вятъра. Заблуждавали го бяха и залъгвали разните владетели в Свещената Римска империя¹⁶, но ако и да им бе наброил сребро и злато, както пожелаха, нищо не свършиха. Затова охотно и бързо съизволи да вземе под своя защита ижепоменатото херцогство Бретан, за което на крака му бе дошъл да го моли лично граф Дьо Монфор, смятащ и наричащ сам себе си херцог Бретонски. И пред там присъстващите велможи и рицари на Англия, пред дошлите барони и рицари от Бретан даде обет английският крал, че ще му оказва помощ и закрила, и ще го брани като свой васал – според силите си – срещу всеки негов враг, бил той самодържецът френски или някой друг.

С изречените слова за поетите взаимни задължения съставиха грамоти, грамотите препрочетоха и скрепиха с печат, и всяка от страните задържа препис¹⁷. И още кралят и Нейно Величество кралицата отрупаха граф Дьо Монфора и людете му със скъпи дарове и драгоценности, защото имаха широка ръка, а бретанците от радост рекоха, че не са виждали по-благороден и по-великодушен крал, и по-благородна кралица и че на особи като Техни Величества е предопределено да царуват дълго и честито.

След като предприе и извърши всички тези дела, граф Дьо Монфор се сбогува и тръгна на път, и прекоси Англия. И качи се на кораба си в същото онова пристанище, гдето бе пристигнал, и дълго продължи плаването му, докато пристигна в долнобретонския град Гредо. Сетне потегли за Нант, гдето го очакваше жена му, графинята, на която разказа що е сторил. Силно се възрадва тя и рече му, че твърде добра и дълбокомислена работа е извършил.

Нека ги оставя засега и да побеседвам относно месир Шарла Дьо Блоа, комуто бретонското графство се падаше по линия на съпругата му, както обясних по-горе.

16. Свещената римска империя е основана от германския крал Отон I (912–973) от Саксонската династия. След като завладял Северна и Средна Италия заедно с папската столица Рим, той бил коронясан от папата за император (962).

17. С грамота, изготвена в Уестминстър на 24 септември 1341 г. в потвърждение на сключения помежду им феодален съюз, Едуард III отдава графство Ричмонд и прилежащите земи на „прескъпия си братовчед Жан, херцог на Бретан и граф Дьо Монфор“.

* * *

Когато месир Шарл Дьо Блоа, имащ притезание да бъде наследник на Бретан по женска линия, научи, че граф Дьо Монфор силом е овладял земите и твърдините, дето по право му принадлежат, завтече се в Париж да се оплаче на чичо си, крал Филип. Кралят се допита до дванадесетте пера що да стори. Дванадесетмината се произнесоха, че подобава въпросният граф Дьо Монфор да бъде известен и призван с нарочни бързоходци да се яви на определен ден в Париж, та да чуят що ще рече в своя защита.

Тъй и сториха.

Ижепоменатият граф се намираше в Нант. И надлежно бе известен и приканен, още на софрата, докато пируваше. Той напои и нагости сито и пресито скороходците, ала най-различни мисли го споходиха, преди да се реши да откликне на кралевата покана за явяване в Париж. Най-подир отвърна, че възнамерява да се подчини на краля и драговолно ще се отзове на повикването. Сетне се стегна и натъкми за път с разхително велелепие и потегли от Нант с многолюдна и бляскава свита, сподирен от над триста рицари и оръженосци. Дълго яздиха те, докато влязоха най-подир в Париж и преминаха в стройно шествие до страноприемницата, гдето прекараха остатъка от деня и цялата нощ.

На заранта около времето за литургия той възседна коня и последван от многочислена свита рицари и оръженосци упъти се към двореца. Очакваха го вече крал Филип с дванадесетте пера, мнозина френски велможи и месир Шарл Дьо Блоа. Щом граф Дьо Монфор узна как да намери самодържеца и царедворците, отиде в залата гдето се бяха събрали. Заоглеждаха го от глава до пети бароните и наченаха един през друг да го поздравяват, а той се отправи към краля, стори поклон доземи и рече:

– Сир, явявам се тук по Ваш призив и желание.

Кралят отвърна и рече:

– Признателен съм за тази ви постъпка, граф Дьо Монфор. Ала чуда се и недоумявам как и отгде нагде ви скимна да турите ръка на Бретонското херцогство, над което нямате никакви права, тъй като съществуват по-преки наследници от вас, които всъщност ощетявате. А донасят ми, че за да се подсигурите, отишли сте при моя противник, краля на Англия, поставили сте се под негова опека и нему сте дали клетва за вярност и предано служение.

Отвърна графът и рече:

– О, кралю! Не вярвайте на мълвата, защото наистина зле са ви осведомили – не би ми дало сърце да го сторя. Колкото до прякото роднинство, що поменахте, моля да ми простите, кралю, но заблуждавате се, тъй като не зная по-близък човек на блаженоуоспшия херцог на Бретан от мене си – неговия брат. И ако за друго бъде отсъдено и обявено, че по̀ му е близък по закон, ще го прогоня, без да смятам, че съм проявил дързост и бунтарство.

След тези слова кралят рече и отговори:

– Уважаеми графе, достатъчно приказки наприказвахте. Сега заповядвам ви в името на верноподаничеството, що ми дължите, да не напушате пределите на град Париж до две седмици, докато бароните и перовете се произнасят по вашето родство. И тогава ще знаете какви са пратата ви. Постъпите ли инак, помнете, че си навличате гнева ми.

Отвърна графът и рече:

– Да бъде волята Ви, сир.

Той се сбогува с Негово Величество, отправи се към страноприемницата и щом пристигна, прибра се в стаята си и захвана да размислява и крои: изчакаше ли присъдата на бароните и перовете, можеше тази присъда срещу него да се обърне, защото по всичко личеше, че кралят е по-склонен да вземе страната на племенника си, месир Шарла Дьо Блоа, нежели неговата. А види се, отсъдят ли в негов ущърб, кралят ще разпреди да го запрат, докато върне до един замъци, градове и твърдини, що е превзел и владее, а наедно с тях – цялото имане, дето е заграбил и пръснал. И реши, че по-добре ще е да разгневи краля и да се прибере в Бретан по живо по здраво, нежели да чака в Париж, в опасност и под угроза.

Както намисли, тъй и стори. Тихомълком оседлаха конете и потегли той с малцина придружници, та се завърна в Бретан преди още кралят или кой да е чужд човек да са го усетили; всички смятаха, че се е затворил в страноприемницата¹⁸.

Когато той се завърна при своята съпруга, графинята, в Нант, разказа ѝ прежеждията си, сетне по съвета на тази юначна жена с лъвско сърце обходи градищата, замъците и твърдините, дето бяха го признали за господар, навред глави конници и пехотинци в подходяща численост, определи опитни предводители и натрупа продоволствия в изобилие. И даде на всички наемници – и конници, и пешаци – тъй богата плата, че

18. Граф Дьо Монфор се облякъл в дрехите на свой менестрел и следван от един слуга напуснал Париж през нощта – по онова време не затваряли градските порти. Приближените му пък разпространили мълва, че лежи болен.

до един горяха от желание да му служат. Щом във всичко тури ред, както се следва, завърна се той в Нант при нейна милост съпругата си и при градските обитатели, които, изглежда, твърде силно го обичаха, защото ги обсипваше със скъпи дарове. Прочее, малко ще го оставя и ще се повърна към краля на Франция и неговия племенник – месир Шарла Дьо Блоа¹⁹.

* * *

Прочее възнамерявам да се повърна към графиня Дьо Монфор, която бе жена с мъжка храброст и лъвско сърце. Тя се намираше в град Рен, когато достигна вестта за залавянето на съпруга ѝ по гореописания начин. Тя не малко се натъжи и опечали, както всеки с право би предположил, защото знайте, че очакваше най-лошото – не в тъмница да хвърлят графа, а да го умъртвят. И макар от черна нерадост да се бе свилю сърцето ѝ, не като сломена от скръб жена, а досущ като непоколебим храбър юнак захвана тя с жар да насърчава привърженици и наемници. И сочейки им невръстната си мъжка рожба, която се именуваше Жан като баща си, говореше:

– О! Господа, не губете смелост, и не изпадайте в малодушие, задето ни отнеха графа – та нали без него сме само с един мъж по-малко. Вижте на, синчето ми, ако е рекъл Господ, ще отмени татка си и ще ви отрупа с добрини. А за утешение вас ще назнача предводител, вас пък управител...!

Щом ижеспоменатата господарка и графиня сполучи да ободри належащите се в Рен ратоборци, обходи тя верните ѝ градове и крепости, като навред водеше невръстното си отроче и убеждаваше и окуражаваше, както сторила бе в Рен, а гарнизоните подсилваше с подкрепления и с всичко необходимо. И нигде не се поскъпи да се заплати, и най-щедро раздаваше пари, щом преценеше, че ще послужат на делото.

Сетне пристигна в Хембон – голям и укрепен крайморски град, въздигнат околоръст господарския замък. Там и презимува със сина си. Начесто пращаше да нагледат гарнизоните и да повдигнат духа на людете ѝ и даваше им щедра плата.

Тук ще замълча по тоя въпрос и ще се върна към крал Едуарда²⁰.

19. С грамота от 7 септември 1341 г. съветът на перовете единодушно определя за законен наследник Шарл дьо Блоа. Последният нахлува с войската си в Бретан, обсажда защитавания от граф Дьо Монфор град Нант и след предателство успява да го плени и отведе в Париж. По заповед на краля непокорният граф е затворен в Лувърската кула, където остава – според Фроасар – до естествената си смърт.

По него време, узнавайки, че френските сеньори са нахлули в Бретан с мощна войска, ижеспоменатата графиня тутакси изпрати месир Амори Дьо Клисон в Англия да се срещне с Едуарда и да иска и моли за помощ и подкрепа, като предложи невръстната и мъжка рожба, син на граф Дьо Монфор, да встъпи в брак с една от черките на краля, която да се именува херцогиня бретонска. Крал Едуард, находящ се тогава в Лондон, бе вдигнал голямо празненство по повод освобождаването на граф Дьо Салбрен от тъмницата. И много тържествено, и с големи почести срещна той новопристигналия месир Амори Дьо Клисон, защото твърде приветлив човек бе; а просбата му най-скоро удовлетвори, тъй като съзря изгода за себе си в две отношения. Най-първом, на мнение бе, че твърде приходоносно и именито владение е херцогство Бретан, та струва си да го отвоюва; и сетне – не би му се разкрил по-сгоден подстъп към френското кралство, което кроеше в себе си да завземе. Затова разпреди на месир Готие Дьо Мони, който твърде близък на сърцето му бе, защото многократно и предано му бе служил в няколко рисковани предприятия, разпреди му да вземе толкова бойци, колкото трябва и колкото ижепоменатият месир Амори поиска, и да се приготвят възможно по-скоро за оказване помощ на графиня Дьо Монфор, като вземат още и две до три хиляди от най-изкусните английски стрелци²¹.

Ижепоменатият Готие драговошно изпълни разпоредбата на своя господар; и стегна се той за поход възможно най-скоро и отплава по море наедно със същия този Амори, водейки със себе си толкова бойци и стрелци, колкото месир Амори бе преценил, че ще стигнат. Придружаваха го двамината братя Нейнендал – месир Луи и месир Жеан, Хаз Дьо Брабант, месир Хюбиер Дьо Фрьоней, месир Ален Дьо Сирехонд и мнозина други, дето ни зная, ни мога назова по име, а още с тях и пет хиляди стрелци. Ала грозна сприя ги застигна и противни ветрове и ги принудиха да останат шестдесет дни в открито море, преди да успеят да достигнат Хембон, гдето ги очакваше графиня Дьо Монфор, от ден на

20. През пролетта на 1342 г. Шарл дьо Блоа възобновява военните действия срещу фамилията Монфор и поддържниците им.

21. Амори дьо Клисон пристига в Англия вероятно малко преди 10 март 1342 г. Запазени са документи, според които Едуард III заповядва да се събере войска за поход във Франция. Освен това възлага на Готие дьо Мони от негово име да встъпи във владение на крепостите в Бретан, които ще му укаже Амори дьо Клисон в качеството си на настойник на бъдещата херцогиня Бретонска, и потвърждава, че е получил 1000 ливри стерлинги от графиня Дьо Монфор.

ден по-нетърпелива, с примряло сърце, тъй като се догаждаше, че тежки теглила теглеха обсадените в Рен нейни люде.

Прочее, следва да се знае, че месир Шарл Дьо Блоа и френските сеньори предълго се задържаха пред стените на Рен, като през цялото време вършеха неизброими пакости, от което гражданството твърде много страдаше, и охотно и не веднаж склонило би да предаде града, ала не смееше, защото месир Гийом Дьо Кадюдал не щеше и дума да чуе за подобно нещо. Когато гражданите и простият народ достатъчно се напати-ха, а никаква помощ от нийде се не видеше, намислиха да сложат оръжие, но въпросният месир Гийом се противопостави. Тогава пипнаха те този месир Гийом, и го хвърлиха в тъмница; а сетне влязоха в преговори с месир Шарла да се предадат на следния ден, при условие, че поддържниците на графиня Дьо Монфор ще могат си отиде до един по живо по здраво, нагдето пожелаят. Ижепоменатият Шарл Дьо Блоа даде съгласие.

Ето как падна градът Рен в ръцете на месир Шарла Дьо Блоа, в лето Господне хилядо триста четиридесет и второ, в началото на месеца май. А месир Гийом Дьо Кадюдал не пожела да остане на разположение на месир Шарла и скоро отпътува в Хембон при графиня Дьо Монфор, която силно се натъжи, узнавайки, че Рен се е предал, а от месир Амори Дьо Клисона и другарите му все тъй нямаше ни вест, ни кост.

Когато град Рен се предаде, както вече чухте, а обитателите му положиха клетва за вярност пред месир Шарла Дьо Блоа, месир Шарл свика съвет, за да реши нагде да се насочи с цялата си войска, та с успех да завоюва останалите земи. Съветът зае становище да поемат към Хембон, гдето се намираще графиня Дьо Монфор, защото, хванеха ли я, докато съпругът ѝ гниеше в тъмница, и туреха ли ръка на града и замъка, спечелена бе войната.

Графинята разполагаше с достатъчно отбрани рицари и вещи ратоборци за защита на града и замъка, а и продължаваше да възлага големи надежди на многоочакваната помощ от Англия, от която все не идеше вест. И започваше да се бои тя, че голямо бедствие е сполетяло подкрепленията – било морска стихия, било вража рат. В Хембон редом с нея пребиваваше и епископът на бретонски Лион, чийто племенник, Херви Дьо Лион, бе на страната на месир Шарла. Там бяха и месир Ив Дьо Тигри, владетел на Ландреньос, кастеланът на Женгант, двамината братя Кирик, месир Анри и месир Оливие Дьо Пенфорт и мнозина други.

Когато графинята и гореизброените рицари научиха, че френските сеньори възнамеряват да ги обсадят и са недалечно, разпоредиха

камбаните да известят сбор, та всеки да се въоръжи и да заеме определеното му при отбрана място.

Тъй и бе сторено без възражения.

Когато месир Шарл Дьо Блоа и френските сеньори се приближиха до Хембон и установиха, че е укрепен, разположиха се околворът за обсада. Неколцина младежи генуезци, испанци²² и французи отидоха към оградата от колове да дирят приключения, а неколцина от защитниците излязоха насреща им, както обикновено става в такива случаи. Многократно се спречкаха и най-често в загуба бяха генуезци, тъй като прекалено се излагаха на опасност.

Към вечерие оттеглиха се и едните, и другите.

Заранта съветът на сеньорите реши, за да изпробват храбростта на отбранителите, да нападнат на следния ден защитните преграждения и да се опитат ги превзе.

Речено-сторено. На третия ден заранта, около утрения те нападнаха твърде стремително прегражденията. А измежду защитниците наизлязоха най-сърцатите и тъй доблестно се отбраняваха, че боят продължи чак до пладне, когато настъпващите малко се пооттеглиха, като оставиха зад себе си купища трупове и отведоха мнозина ранени.

Когато сеньорите видяха, че людете им отстъпват, люто се прогневиха и отново ги поведоха на пристъп, по-стръвно от преди. Хембонци събраха сили за още по-мъжествен отпор. Графинята, въоръжена, препускаше на бързоног жребец из градските улици и призоваваше людете си храбро да се защищават. Заставяше и благородните дами, и жените от престолодието да къртят камъни от зидовете и да ги отнасят на

22. Италиански наемници се сражават на страната на французите също така в спечелените от англичаните морска битка при Екюз (1340) и в битката на суша при Креси (1346). И в трите случая, заслужено или не, оценката за извършеното от тях не изглежда ласкава. В документ от ноември 1375 г. се споменава, че на много места в Пикардия след поражението при Креси е имало саморазправа над генуезци и други чужденци, станали жертва, тъй като „според мълвата и общественото мнение сторили предателство спрямо крал Филип“ (...renommee et voix publique couroit que useulx Genevois et estrangiers avoient tray le roy Phelippe...). Испански наемници също са участвали в почти всички походи на французите по това време. Неласкателно е и отношението на Филип VI към нормандските моряци след поражението при Екюз: „Не е голяма загуба, дето тая пасмина от морски вълци е била изтребена и унищожена. Негодници бяха те и нищо повече...“ (Римски ръкопис по С. Люс). По-вероятно е в това отношение да има не толкова „франкоцентризъм“, колкото кастово пренебрежение към нерицарите, недооценяване на факта, че военната техника и тактика се променят, че наемничеството е във възход и започва да изема водещата дотогава роля на потомственото рицарство.

крепостните зъбери за обстрел на неприятеля. Караше ги да мъкнат метателни машини и гърнетата с негасена вар, които изливат връз нападателите.

Същата тази графиня предприе едно твърде смело начинание, дето не ще се забрави и следва да се прогласи като най-безбоязнен и дръзновен подвиг. Графинята се покачи на една кула, за да прецени по-добре удържат ли напъна людете ѝ. Погледна и забеляза, че неприятелите до един са напуснали стана и почти всички участвуват в нападението или го наблюдават. Хрумна ѝ бляскава мисъл и възседна тя бойния си жребец, обръжена от глава до пети. Заповяда на около триста мъже, що пазеха отдалечена от нападателите порта, да се метнат на конете и да препуснат подире ѝ. Излезе през същата порта ведно с дружината си и устремно връхлетя палатките и обиталищата на френските сеньори и в миг пламна целият стан, защото го вардеха само коняри и прислужници, които се разбягаха тутакси, щом се появи графинята с людете си, и щом огънят лумна. Когато френските сеньори съгледаха пожара и дочуха клик и глъч, смаяха се и хукнаха всички накъм стана с викове:

– Предателство! Предателство! – и никой не остана пред стените.

Щом графинята видя, че неприятелите са се вдигнали и прииждат от вси страни, тя призова людете си и понеже прецени, че прибере ли се в града, ще даде многочислени жертви, пое право накъм замъка Брет, отстоящ на три левги от местопроизшествието. Когато месир Луи Испански, маршал на френската войска, пристигна в горящия стан и зърна графинята и четата ѝ, които бързо-бързо се отдалечаваха, втурна се да ги догони наедно с мнозина още бойци. Препускаха ли препускаха преследвачите, и застигнаха неколцина от по-бавно бягащите, които бяха изостанали от дружината, и ги изстребиха или нараниха. Ала ижепоменатата графиня и повечето нейни люде продължиха безпрепятствено и пристигнаха благовременно в славния замък Брет, гдето тя бе посрещнатата с голяма радост и веселие от приходящите и обитателите му. А месир Луи Испански, след като узна от пленниците, що бе уловил, че не друг, а графинята им бе напакостила и сетне им се бе изплъзнала, повърна се назад в стана и всичко разправи на сеньорите и бойците, които останаха изумени. Изумиха се и обсадените и не им побираше главата и не можеха си представи как ѝ бе хрумнало на господарката им и как не я бе дострашало да стори гореописаното. Ала цяла нощ бяха те в смут и тревога, защото ни графинята, ни придружниците ѝ се завръщаха, и естествено не знаеха що да мислят или предприемат.

На следния ден простилите се с шатрите си и с други свои потреби

френски сеньори намислиха да се подслонят в колиби от клони и шума по към града и да бъдат по-бдителни. Изпълниха намерението си, хвърляйки много труд, като често-често процеждаха през зъби по адрес на защитниците тия думи:

– Идете, господинчовци, завтечете се да дирите графинята. Свършено е с нея, не ще да я видите скоро!

Когато гражданите, било бойци, било цивилни, дочуха таз реч, стъписаха се и силно се уплашиха да не би злополука да е сполетяла господарката им. Просто не знаеха що да мислят, тъй като от нея – ни вест, ни кост. На тоя хал бяха цели пет дни. А графинята, понеже се досещаше, че е хвърлила людете си в смут и силна тревога, много се постара и набави си до петстотин обръжени придружници на бързи коне. Сетне към полунощ напуснаха Брет и точно по изгрев слънце тя преведе отреда си до крепостните порти, заповяда да отворят и влезе в Хембон за голяма радост на гражданството под звука на тръби и барабани. При тази глъчка французите скочиха по тревога. Те се въоръжиха до един и втурнаха се на пристъп, а защитниците се завтекоха по стените за отбрана. Захва на се тогава свирепа и стръвна бран и проточи се до късно след пладне. Прочее, нападателите бяха в по-голяма загуба от защитниците.

Около часа за следобедна служба сеньорите преустановиха нападението, тъй като напуста людете им падаха покосени или ранени, и се оттеглиха в стана. Посъветваха се и се споразумяха месир Шарл Дьо Блоа да обсади замъка Ороа, построен и укрепен от крал Артур. Трябваше с него да идат херцог Дьо Бурбон, херцог Дьо Блоа – брат на Шарла, двамината маршали на Франция – месир Робер Бертран и месир Ерви Дьо Лион, и част от генуезците. Месир Луи Испански, виконт Дьо Руан, испанците и другите генуезци следваше да останат пред стените на Хембон. Сетне изпратиха за дванадесетте огромни стенобитни машини, оставени в Рен, та да хвърлят с тях по Хембон и замък в него, защото ясно виждаха, че нищо не ще постигнат и не ще спечелят с пристъпи. И разделиха войската на две: остана едната под Хембон, а отиде другата да обсади близо находящия се замък Ороа. За тези последните ще поговорим, а разказа си за първите ще прекъснем.

* * *

Прочее, ще прекъсна малко разказа си за обитателите на Вен, Динант и Рошперийот и ще поговоря за окръжената в Хембон графиня Дьо Монфор и за месир Луи Испански, който ръководеше обсадата, и така бе попукал и порутил зидове и укрепления със стенобитните си

машини, че защитниците се видяха в чудо и им се прищя да се спогодят с неприятеля, защото от нийде се не видеше, ни чуеше да иде помощ. И случи се така, че един ден епископ месир Ги Дьо Лион, чичо на месир Ерви Дьо Лион, чиито попълзновения и давления бяха станали причина, според людските приказки из града Нант, граф Дьо Монфор да бъде уловен, се среща за поверителен разговор с племенника си – въпросния месир Ерви, и заобсъждаха надълго разни дела, а най-вече и това, че епископът трябва да склони опълченците на споразумение, по силата на което град Хембон ще да бъде възвърнат на месир Шарла Дьо Блоа. А още и че ижепоменатият месир Ерви от своя страна ще се постарее да добие от месир Шарла уверение, че ще съхрани спокойствието и свободите на гражданите и не ще посегне на имовината им. Така и завършиха тези преговори.

Ижепоменатият епископ се завърна в града, за да подстори сеньорите.

Графинята скоро подусети тез низки кроежи и помоли ради Бога бретонските сеньори да не вършат предателство, защото тя дълбоко вярва, че до три дни Господ ще да им прати силни подкрепления. Ала нея нощ обстойно говори негово преосвещенство и тъй многочислени доводи изтъкна, че хвърли в дълбок смут бретонските сеньори. А на следния ден той отново подхвана и разни тъй многоречиви причини изложи, че ако не всички, повечето големци възприеха становището му. И приближаваше се вече към града ижепоменатият месир Ерви, за да го овладее с тяхно съизволение, ала както стоеше на прозореца си в замъка, вквала поглед в морската шир, графинята нададе вик, гръмко заликува и възвести колкото ѝ глас държи:

– Видя ги! Иде дългоочакваната помощ! – дважди това издума.

Градските обитатели скоро се завтекоха един през друг по бойниците и крепостните зъбери да зърнат що става. И ясно съгледаха, че се приближават към Хембон кораби безчет, големи и малки и добре въоръжени. И на всинца окрили се духът, тъй като явно бе, че се задава месир Амарис Дьо Клисон начело на помощта от Англия, за която говорих погоре и която шестдесет дни бе възспирал насрещния вятър.

Когато кастеланът Рьоно Дьо Жинян, месир Ив Дьо Тигри, месир Гальоран Дьо Ландрьонал и останалите рицари съзряха идещите подкрепления, рекоха на епископа, че може да се откаже от уговорката, тъй като несклонни са да се вслушат в подбужденията му. Негово преосвещенство месир Ги Дьо Лион люто се прогневи и каза:

– Господа, види се, ще се разцепи на две дружината ни, защото вие

ще останете тук с графинята, а аз ще ида отсреща, при оня, на чиято страна е, струва ми се, правото.

И напусна светиня му Хембон, отправяйки предизвикателство към господарката и съратниците ѝ, и яви се пред ижепоменатия месир Ерви да огласи отказа им и да разправи каква бе работата. Същият този месир Ерви изпадна в силна ярост и разпореди тутакси да нагласят възможно по-близо до замъка най-мощните стенобитни машини, заповяда да започнат денонощна стрелба, сетне си замина. И отведе чича си – негово преосвещенство епископа – при месир Луи Испански, който го среща радушно и с отворени обятия. Същото стори и месир Шарл Дьо Блоа, когато отидоха при него.

Графинята пък, грейнала от радост, се погрижи да подготвят стаи, помещения и живелища, та удобно да подслонят дългоочакваните английски сеньори, и проводи най-достойни посрещачи. А когато най-подир самите те се появиха и се приближиха, лично тя пристъпи да ги приветствува и стори дълбок поклон. И ако с почести ознаменуваха и пищно отпразнуваха пристигането им, нищо чудно няма в това, защото в крайна нужда от подкрепления бе изпаднала графинята, както вече чухте. Тъй постъпи тогава тя, а и наметне тъй сторваше, щом ѝ се отдадеше случай. И отведе ги всинца – и рицари, и оръженосци – да пренощуват в замъка, докато бъдат отпосле удобно разквартирувани из града; а на следния ден нагости ги богато и пребогато.

ПОХОДЪТ НА ЕДУАРД III ПРЕЗ 1346 г.

До ушите на английския крал достигна вестта, че почти цяла Гаскония, без твърдините, е в ръцете на французите и че херцогът на Нормандия с бойците си е пред стените на Ажийон²³. Граф Дерби вече му бе писал за общия вървеш на работите по тия земи с мнение и гледище, че както ги бяха спечелили, така и щяха да ги изгубят, ако не се погрижеха да ги защитят. А загубеха ли веднаж Гаскония, надали щяха скоро да си я възвърнат, ако изобщо сполучеха, тъй като французите щяха да подготвят градовете за отбрана и да ги укрепят по-яко и по-добре от преди. Пък и ако тукашни рицари преминаха на френска страна, дори да бяха отново покорени, нямаше да приемат властта на короната, а това не щеше да е добър пример за всички ония, които насетне можеха да изпаднат в сходни настроения.

Хубаво претегли кралят на Англия горизложените обстоятелства. А решението и волята му бяха да поведе бойци и стрелци, да се прехвърли по море до Бурдийо на река Жиронда и да вдигне обсадата на Ажийон – ако не друго, поне щеше да го запази като свое владение. И той свика и прикани люде, годни да носят оръжие, в Лондон на осмия ден след Свети Йоан Летни. Явиха се всички призовани и с писмо известени. И потегли кралят от замъка Уиндзор, пристигна в Сен, а оттам в Елтем, и неотлъчно кралицата го сподиряше. След набавянето на хранителни припаси и привеждането на флотата в ред и след привършването на всички приготовления, кралят на Англия разпореди людете му постепенно да се отправят към Уесмут, Плимут и Дартмут, а корабите да се товарят, сетне се сбогува с кралицата и повери охраната и на лондонската гвардия. Потегли, отвеждайки със себе си най-големия им син, Едуард принц Галски, на връст около петнадесетгодишен²⁴.

Всред най-доверените сподвижници и приближени на краля се

23. Стогодишната война вече е започнала. През 1345 г. и 1346 г. граф Дерби провежда два успешни похода в Гюйен – област от оспорваната Гаскония (Аквитания). За да му даде отпор, Филип VI събира голяма войска, която поставя под командването на сина си Жан, херцог Нормандски. След няколко победи французите обсаждат цвета на английските нашественици в крепостта Егюйон, разположена на река Гарона (началото на м. април 1346). За намерението на Едуард III да се притече на помощ на обсадените научаваме от негово писмо с дата 6 май 1346 г.

24. Галският принц с прозвище Черния принц (1330–1376) има бляскава военна кариера. По-късно той печели и битката при Поатие (1356) и пленява крал Жан II Добрия.

намираше и французинът месир Годфроа Дьо Аркур²⁵, изгнанник и прокуденик, за когото вече стана дума в нашето повествование. Същият този Годфроа Дьо Аркур бе най-доблестен рицар, мъдър на съвети и храбър в бран, доколкото това му бе възможно, защото много бе хром. Ала това ни най-малко му не пречеше да е смел и предприемчив и никога не бе се случвало да е обръщал гръб на неприятеля, но поради изгнанието и прокудата в душата му бе избуяла мъст и неприязън. Той твърдеше, че зли завистници незаслужено го оскандалили само заедто държал нормандските обичаи и свободи да се съблюдават и съхраняват непоктнати. И поради прекословие против кралската особа навлякъл си ненавист, на която – той сам обясняваше това пред Едуард и в двора – жадувал да отвърне с изпълнителата сърцето му мъст. Той полагаше големи усилия да постигне целта си и съветваше краля на Англия и корабоначалниците да стъпят на суша в Нормандия, уговаряйки ги, че ще ги отведе в земи, каквито нийде няма по света, от хубави по-хубави, щедроносни, тлъсти, изобилни на всякакви блага. И така говореше:

– Сър, до следващия прилив там ще бъдем и никой не ще ни се опре.

Вълнуваше се и палеше се кралят от тез речи и драговолно надаваше ухо да ги слуша, пък и намираха се всред приближените му съветници, които поддържаха месир Годфроа Дьо Аркур, ала умът му го зовеше да се притече на помощ на обсадените в Ажийон, тъй като ги грозеше опасност и погибел. И отговаряше, казвайки:

– Годфроа, сигурен съм, че съветите ви са искрени, но трябва първом да се заемем с най-неотложното. Нека доплаваме до Бурдийо и да обходим земите наоколо и аз ви обещавам, че не ще потеглим обратно за Англия, преди да сме изпълнили поне част от това, което възжелахте.

Тъй беседваха помежду си кралят на Англия и месир Годфроа Дьо Аркур. И ето, че се озоваха на пристана пред корабите, натоварени с припаси в пълна бойна готовност, тъй както бе повелено и наредено. Щом двамината се явиха, нямаше какво повече да се чака, защото всичко бе набавено, а и излязъл бе доста силен вятър. Всички се качиха по корабите, вдигнаха котва, напуснаха пристанището и разпънаха

25. Годфроа дьо Аркур, сеньор на Сен-Совьор-Льо-Виконт в Нормандия, брат на граф Дьо Аркур, изпада в немилост „поради клевета и завист“. Предупреден навреме от приятели, той успява да се укрие преди публичното му заклеяване (15 юли 1344 г.), влечащо след себе си конфискация на имуществата и екзекуция. Той забягва в Англия, вероятно в началото на 1345 г. С грамотата от 13 юни същата година Едуард III го взема под своето височайше покровителство.

платна²⁶. Кралят възнамеряваше да поемат към Бурдийо в Гаскония, но малко след като навлязоха в открито море, смятайки да се възползват от попътния вятър, той се обърна срещу им, та невъзможно бе да продължат напред. Наложиха се да останат на котва край Нормандските острови тъй дълго, че започна кралят да се коси. Тогава месир Годфроа Дьо Аркур му каза:

– Сър, бъдете сигурен, че Божията повеля е да идем в Нормандия. Моля ви, Нему не вярвате ли, на вятъра повярвайте и ще видите как скоро работата ще потръгне.

– Годфроа – отвърна кралят на Англия, – ако замъкът Ажийон и обсадените се намираха в Нормандия, незабавно бих склонил натам да заплаваме, ала трябва и подобава час по-скоро да продължим напред, та да подкрепим изпадналите в опасност и беда другари.

На тези слова отвърна месир Годфроа Дьо Аркур и рече:

– Сър, каква по-голяма помощ от това да навлезете във френското кралство, за да поведете тоз час люта бран? Ще препуснете с цялото си войнство до сам градските порти на Париж²⁷ и нито някой ще може да ви възпре, нито ще се изпречи на пътя ви. Такъв поход най-сигурно ще предизвика вдигане на обсадата, тъй като цялото рицарство ще бъде свикано да излезе насреща ви за отпор. А най-първом ще помислят и ще проводят за Нормандския херцог и за великите барони на Франция, сега на стан край Ажийон.

Тогава английският крал устреми поглед към находящите се до него граф Уорвик и граф Арондиел и запита ги:

– Как ви се струва съветът на граф Годфроа Дьо Аркур?

Отвърнаха му:

– Сър, добър го намираме и най-вече прав е графът, че Гаскония е далеко, а като нямаме попътен вятър как да продължим да плаваме натам? Излезете ли на суша в Нормандия и навлезете ли във френското кралство, както той казва, бързо-бързо ще вдигнат обсадата на Ажийон.

Кралят отново заговори:

– Тогава обръщайте и пълен напред към Нормандия, защото волята ни е натам да поемем и да плаваме, и нека Бог ни води!

Него ден кралят и коронният съвет определиха и въздигнаха за главнокомандващ флотата граф Дьо Уорвик, за конетабъл²⁸ – владетеля

26. Английската флота потегля на 22 юли 1346 г. от важно средновековно пристанище край селцето Порчестър, разположено северно от Портсмут в графство Саутхемптън.

27. В непоместен от нас пасаж Фроасар разказва как действително Едуард III почти стига до незащитения Париж, чийто обитатели изпадат в паника.

на Бокам, за маршал – Томас Холандски, а за главен шамбелан²⁹ на Англия – граф Дьо Онтидон. И наброяваха морското и сухопътното войнство на английския самодържец 4000 бойци и 12000 стрелци.

Така по заръка и повеля на краля корабите се насочиха към бреговете на Нормандия и скоро задуха силен попътен вятър, за какъвто не бяха и мечтали. Пристанаха в Ож Сен Ват на [полу]остров Константин. И така се възрадва месир Годфроа Дьо Аркур, задето най-подир навлизаха в Нормандия, че от радост го не свърташе на едно място и говореше:

– Нагазваме из най-мазните, из най-щедроносните земи на света и ще се разпореждаме с тях, както си поискаме, защото тукашният народ е прост и не му разбира главата от война.

28. В XIV в. конетабълът е върховен главнокомандващ на кралската армия.

29. Първоначално шамбеланът се е грижел за всичко, свързано с кралските покои. През XIV в. тази длъжност започва да се превръща в чисто почетна и означава, че заемащият я се ползва с особено кралско благоволение.

ПРЕВЗЕМАНЕ И РАЗГРАБВАНЕ НА БАРФЛЪОР

Когато крал Едуард Английски – тогава в разцвета на младостта си – пристигна в Ож Сен Ват на остров Константин³⁰ и корабите му се събраха, всички наизлязоха и започнаха да скачат на пясъка, защото имаше отлив. Кралят – мъж с желязна воля – стъпи на борда и също скочи, ала приземявайки се, подхлъзна се и тъй зле се удари, че кръв шурна из носа му. Тогава рицарите около него заговориха:

– Сър, върнете се на кораба. Не е на добре, лоша поличба е това.

– Защо – отвърна кралят, – по-добро знамение не може и да бъде – земята ме желае.

Дочулите тези слова доволни останаха и силно се възрадваха.

Англичаните малко по малко се изнесоха на брега и се разположиха наоколо възможно най-удобно. Когато разтовариха корабите, посъветваха краля да остави на борда воини и стрелци и да го сподирят по море. Сетне обсъдиха как да се придвижат по сушата. Разпределиха людете в три отреда³¹. Единият щеше да върви отстрани, покрай морето, другият щеше да напредва начело, откъм вътрешността, а кралят трябваше да оглави средния отряд, като всяка нощ страничните защитни отреди щяха да се събират около кралския стан. И отредите потеглиха и препуснаха по предначертания план. А морската дружина, която плаваше покрай брега, пленяваше всички малки и големи съдове по пътя си и отвеждаше ги. Стрелците и пехотинците се придвижваха покрай морето и грабеха и отнасяха къде каквото стигнат. Така продължиха и едните, и другите, по море и по суша, догдето се натъкнаха на добре укрепен пристанищен град на име Барфлъор. Влязоха в града без бой, защото обитателите му не оказаха съпротива от страх да не бъдат изтребени³², но непристъпният господарски замък не се предаде. Това не попречи на англичаните да

30. Едуард III дебаркира на 12 юли на полуостров Котантен (в оригинала остров Константин) и остава в Сен-Ват 6 дни.

31. Изглежда, че този начин на придвижване при военен поход в чужда страна е нещо обичайно. Срв. описанието на В. Златарски за прекосяването на българските земи от Фридрих I Барбароса (ок. 1125–1190) през лятото на 1189 по време на III Кръстоносен поход (*История на българската държава през средните векове*, т. 2, София, 1940.).

32. Авторът не преувеличава – появата на англичаните е всявала паника. Така например споменатият на друго място в текста манастир Сент-Етиен е бил заобиколен от яка крепостна стена със защитни кули, но при вестта за настъпването на англичаните бил изоставен без опит за отбрана. Но подведен от летописеца Жан Льо Бел Фроасар допуска груба грешка, твърдейки по-нататък, че и Кан бил предаден без бой.

плъзнат из улиците и да оберат всичко ценно, до което се докопат, а докопах се до товари злато и сребро и откъгнаха на корабите плячката и трофеите, но отведоха и гражданите, годни да носят оръжие, за да не се съберат и да не се надумат да ги нападнат.

РАЗОРЕНИЕТО НА НОРМАНДИЯ

След като превзеха и разграбиха Барфльор, без да го опожаряват, англичаните се пръснаха покрай брега и забезчинстваха, защото нямаше кой да ги възпре. Така продължиха пътя си, докато стигнат до голям богат град – славния³³ Шербур. Опожариха и ограбиха част от града, но в крепостта не сполучиха да проникнат. Яко укрепена бе и твърде добре вардена от залостилите се вътре опитни воители и арбалетари, наети за целта в графство Еврьо, тогава наследствено владение на Наварския крал.

Поеха нататък англичаните и пристигнаха в Монбург в областта Валон. Превзеха го, всичко плячкосаха, сетне го подпалиха и същото сториха с безчет градове и паланки по тия места и награбиха плячка в такова количество и на толкова висока цена, че е трудно за вярване.

Сетне наближиха друг славен крайморски град на име Карантен, който също бе владение на Наварския крал и спадаше с хубавия замък в него, към графство Еврьо. Когато дойдоха до сами града, завариха го пълен с бойци и волнонаемници, а портите затворени и здраво залостени. И още с идването си строиха се в редици англичаните, готови за нападение, и хвърлиха се в ожесточен пристъп. Когато гражданите на Карантен видяха това, твърде се побояха да не изгубят живота и имуществото си. И с условие да бъдат пощадени те, жените и челядта им, предадоха се, без да питат бойците и волнонаемниците, които се оттеглиха и се укрепиха в замъка. Англичаните нахлуха в Карантен, поотдъхнаха и не желяйки да оставят непревзетия замък в тила си, яростно го нападаха и в продължение на два дни не снемаха обсадата. Когато защитниците на замъка се увериха, че англичаните няма да се откажат и са намислили да ги сломят, и като от нийде не виждаха ни помощ, ни спасение, уплашиха се, че всичко ще загубят, влязоха в преговори и се предадоха с условие, че ще запазят живота и имуществото си. Озовавайки се господари на град Карантен и на крепостта, английските сеньори прецениха, че не ще бъдат в състояние да ги задържат. Затова опожариха и сринаха всички укрепления, а мъжете, годни да въртят меч, качиха на корабите, също като гражданите на Барфльор, и ги отведоха, та да не се съберат след това и да им навредят. Така бяха постъпили и с мъжете от

33. През XIV в. *bonne ville* е категория, към която спадат областни градове, които са поставени под надзора на краля.

Шербург, от Монбург и от съседните градове. И обходиха, разграбиха и оплячкосаха цялото крайбрежие и натовариха на корабите толкова много кожи, одежди, посуда, вълнено сукно и всякакви други тъкани³⁴, че е трудно за вярване. Прочее нека поговорим най-подир и за действията на английския крал, тъй както сторихме вече по повод на другите.

34. През Средновековието тъканите са основна ценност (срв. думата плащам, която е производна на плат (И. Венедиков. *Развитие на земеделието по българските земи*. София, 1981, с. 193); гове пък означава освен рокля още и плячка). Корабите на завоевателя откарвали задигнатото в Англия. След разграбването на Кан, разказано в пасаж, който ние пропускаме, те отнесли и открития в града договор между нормандските сеньори и френския крал за съвместно нападение на Англия, сключен на 23 март 1338 г. Той бил прочетен от Кентърбърийския епископ пред населението на Лондон, за да разпали омразата към Франция и да направи войната по-популярна, а свързаните с нея налози – оправдани.

АНГЛИЧАНИТЕ ПРОДЪЛЖАВАТ ДА НАПРЕДВАТ

Твърде скоро след като хората, изпратени по брега по съвета на Годфроа Дьо Аркур, потеглиха, кралят на Англия напусна Ож Сен Ват – където бе слезъл на сушата, – възлагайки на същия този Годфроа Дьо Аркур да води останалото войнство, защото добре познава подстъпите и пътищата към нормандското херцогство. Месир Годфроа, подобно на маршалите, се отдели от краля начело на петстотин рицари и на две хиляди стрелци и продължи да язди във вътрешността на шест-седем левги от кралската дружина, палейки и пустошейки земите околоръст. А те бяха тучни и на всичко щедроносни, хамбарите прашяха от зърно, къщата преливаха от имовина, воловете, кравите, овните, овцете и свинете бяха тлъсти и охранени, както нигде другаде. При такова изобилие англичаните не знаеха що по-напред да грабят. Отнасяха колкото могат, но пак много оставаше и те се дивяха пред толкова блага и имовина. А добитък можеха да присвоят, колкото си искат, и отвеждаха го на чарди на чарди към обоза при кралската дружина. Тъй продължи да язди ден по дир ден Годфроа Дьо Аркур вдясно от основната дружина, като надвечер се прибираще с отряда си на мястото за стануване, определено от краля, но случваше се и да се отдели за по два дни, когато премного имаше за плячкосване.

Кралят с целия си обоз пое къмто Сен Ло Льо Константин, но пътят се установи за три дни край една река, за да изчака крайморския отряд, за който вече говорихме. Когато последният ги застигна и натовариха награбеното в обозните кола, граф Дьо Сюфор, граф Дьо Уорвик, месир Рьоно Дьо Гобеен и месир Томас Холандски отново тръгнаха отляво, подлагайки всичко на огън и меч, а месир Годфроа Дьо Аркур вършеше същото отдясно. Кралят яздеше помежду им и всяка вечер се събираха, но да са изминавали най-много по две-три левги на ден, защото никак не бързаха.

ФИЛИП VI СВИКВА ВОЙНСТВОТО СИ

По времето, за което говоря, в лето Господне хиляда триста четиридесет и шесто, тучните плодносни земи на Нормандия бяха разорени и опустошени, поради което многочислени и горчиви тъжби обסיпаха пребиваващия в двореца си в Париж Филип Дьо Валоа. Доложиха му:

– Сир, кралят на Англия е превзел Константин с бойците и стрелците си, подлага всичко по пътя си на огън и меч и скоро ще бъде пред стените на Кем, а водач му е месир Годфроя Дьо Аркур. Трябва да се намесите.

– Кълна се в душата си и в тленната ѝ обвивка – отвърна кралят, – че здраво ще се заема с тази работа.

Тутакси разпореди писците да се заловят за перата и да насъчинят писма, и проводи воини и бързоходци до всякакви, обвързани с короната владетели и сеньори. Не пропусна да извести най-паче славния крал на Бохемия и сина му – месир Карла, – когото вече именуваха крал на Германия, а̀ко и Людвиг Баварски да бе още жив. Със съдействието на Църквата и на някои влиятелни особи в Римската Империя, Карл Бохемски бе избран за крал на Германия и император на Рим, тъй като Людвиг бе на преклонна възраст, но и с постъпките си не бе угодил на римляните, както вече бе обяснено и разказано в тази летопис. Също известени бяха и херцогът на Лотарингия, граф Дьо Салбрюс, графът на Намюр, графът на Савоя и месир Луи Савойски, негов брат, Женевският граф и всички велики барони, за които кралят знаеше или се надяваше, че ще му служат. Още известени бяха всички мъже от кралството чрез градоначалниците на обикновените и на славните градове, чрез надзорници, управители, наместници и кметове – да бъдат до един в бойна готовност³⁵. Посочени бяха денят и мястото, където всеки трябваше да се яви и да се представи, защото кралят се стягаше за война с англичаните, които бяха нахлули в земите му. Всички призовани и известени с писма се приготвиха и запасиха с всичко необходимо, ала не веднага, та през това време англичанинът обходи, опожари и опустоши твърде много френска земя.

Постановиха кралят и коронният съвет още с идването на вестта за нашествието на краля на Англия в Константин месир Раул – граф Д'Йо и Дьо Гин и конетабъл на Франция, и граф Дьо Танкарвил – шамбелан на Франция, начаса да препуснат към Нормандия, да се явят в славния

град Кем, да свикат тамошното кралско войнство и да преградят пътя на неприятеля. Също наредено им бе, ако държат на честта си, тъй да сторят, че англичаните да не преминат река Урна, която тече от Кем към морето. Двамината сеньори се подчиниха и заявиха, че ще сторят всичко, което е по силите им, за да изпълнят дълга си и, въоръжени до зъби, с голяма свита, отправиха се за Руан, където престояха четири дни, докато се стекат всички бойци от околността, сетне, като научиха, че кралят на Англия е достигнал до Сен Ло Льо Константин, потеглиха. Яздиха, докато пристигнат в Кем, където се установиха и сториха необходимите приготовления като люде, решени да изпълнят достойно войнския си дълг, влизайки в сражение с неприятеля.

Най-подир, известен бе и повикан от крал Филип преминалия към французите, както вече знаете, месир Жан Дьо Ено. Той пристигна, за да се постави в разположение на краля – в най-добро снаряжение и придружен, както се следва, от рицари и щитоносци от Ено, Брабант и Хабен. Силно се възрадва кралят от пристигането му. Придохождаха и стичаха се воители от вси страни, за да се поставят в служба на краля на Франция и на кралството – едни, защото така повеляваше васалният им дълг, други, за да припечелят плата като волнонаемници. Ала потеглилите от далечните покрайнини не свариха да пристигнат по едно време с находящите се по-наблизо и англичаните напредваха ли напредваха.

35. Филип дьо Валоа и обкръжението му били дълбоко предубедени във войнската негодност на престолюдието. За разлика от Едуард III те все още не разбирали, че рицарството е престанало да бъде само по себе си решаваща военна сила. Свободният от предразсъдъци английски крал отбелязва факти, за които французите са слепи: „(в битката при Кан) гражданите се отбрънчаха твърде добре и най-храбро, тъй шото схватката бе преожесточена и дълготрайна.“ Фроасар пък отбелязва в Римския ръкопис според версията на С. Люс: „самодържецът на Франция свика твърде голям набор навред из кралството, ала рече, че освен благородници от земите френски други ратни люде не желае и че да повежда общинари на бой би било най-пагубно и вредносно, защото тая паплач чезне в схватката кат сняг на слънце, което и ясно е проличало в сраженията при Креси, при Бланк Так в Нормандия, при Кем и навред, гдето те са участвували, та и затова не ще ни да ги види, ни да ги чуе и от по-малките и по-големите градове само арбалетари приема. Скланя златните и сребрените им пари да вземе, та да има за плата на благородниците – това стига. Те по бива по домовете си да останат, да вардят женорята и дечурлигата и нека на труд и търговия се отдадат, а ратното дело на знатните да предоставят, защото те в него са вещи и обучени.“ (стр. 270–271).

ФИЛИП VI БЪРЗА КЪМ БРОДА БЛАНК ТАК

В четвъртък сутринта кралят на Франция вдигна стана си в Арен³⁶ и прати съгледвачи да проучат местността и да му донесат за англичаните. Като стигнаха до Оазмон, съгледвачите се натъкнаха на огньове с червермета, зарязани от англичаните печени-недопечени, на котли и казани препълнени с полусварени мръвки, на опалени пещи с наскоро намаятани самуни. Неколцина подхвърлиха:

– Големи дяволи били това англичаните! Уж зарязали софрата, та ние да се разполагаме и да ги оставим да се изнижат по чорапи.

Известиха за всичко на краля на Франция, който по него време яздеше рамо до рамо с Жан Дьо Ено и людете му между Арен и Оазмон, като му доложиха и разказаха, че англичаните са съвсем наблизко. Кралят нареди на людете си да побързат. Стигнаха до Оазмон по време за литургия, влязоха в града и кралят отседна при Тамплиерите да отдъхне и той, и цялото му войнство. Разтовариха обозните коне, наизвадиха храна, подкрепиха се, пийнаха по глътка, сетне отново запрегнаха колата и ги натовариха. Тогава се издаде заповед обозните коли, каруците и товарните животни да хванат пътя за Абвил и да вървят нататък, а пехотата и конниците да последват маршалските знамена. Заповедта бе

36. На 14 август 1346 г. Филип дьо Валоа в съзвучие с рицарските порядки и понятия за война изпраща писмено предложение до Едуард III войските им да се срещнат на определено място и ден за сражение, което да разреши спора им. С устния си отговор и с нападението на Галския принц на градчетата югозападно от Арен изпадналият в неблагоприятна позиция английски крал отклонява Филип от Поаси, където пресича Сена на 16 август и заплашва Париж. След това той пише на френски на Филип: „...ни най-малко не възнамеряваме по Вас да се водим и Вие да определяте часа и мястото на сраженията.“ Поведенческият асинхрон между Едуард III и Филип VI, коренящ се в различни ценности и в различен светоглед, се проявява повторно и още по-ясно непосредствено преди падането на Кале (вж. по-долу). На 31 юли 1347 след безуспешни тридневни преговори Филип дьо Валоа повторно отправя подобна покана към Едуард III. В писмо на английския крал четем: „Подир това, във вторник около вечерта, явиха се неколцина благородници и рицари от името на нашия противник, за да преговаряме, и отправиха покана към нашите люде от името на ижеспоменатия наш противник в смисъл да излезем отвъд блатата, а те да ни дадат възможност да определим годно място и време за сражение от днес до идния петък вечерта (т.е. до 3 август)...“ Английският крал твърди, че още на другия ден изпратил утвърдителен отговор, но и Фроасар, и Жан Льо Бел са на противното мнение. Някои историци смятат, че Едуард III е приел поканата формално, за да не влезе в разрез с рицарския код на поведение, но на практика този код позволявал протакане и проваляне на поетите задължения по какъв ли не повод.

точно изпълнена. Френското войнство напусна Оазмон най-много час след пристигането си в града и всички поеха в боен ред и, както явно личеше, твърдо решени да догонят англичаните. Англичаните пък вече бяха на брега на Сома при брода Бланк Так и за да преминат отвъд, разполагаха само с времето, нужно на французите за изминаване на пътя от Оазмон до реката, ще рече около пет левги.

Сега ще узнаете за развоя на събитията през този ден, в който англичаните възнамеряваха да прекосят Сома.

АНГЛИЧАНИТЕ УСПЯВАТ ДА ПРЕМИНАТ СОМА

а) Версия на С. Люс³⁷

Прочее, да поговорим за краля на Англия, когото оставихме в Оазмон. Той добре знаеше, че кралят на Франция е по петите му с цялото си войнство и горещо желае да влязат в сражение, затова много искаше да премине с людете си река Сом. Привечер, след завръщането на дваманата маршали, които бяха обходили местността чак до вратите на Абвил и дори се бяха сблъскали с французите пред Сен Валери, кралят свика съвет и доведоха по негова заповед множество пленници от Понтийо и Вимьо, уловени от неговите люде. Кралят ги запита най-вежливо има ли измежду тях някой да знае брод под Абвил, през който безопасно да преминат той и войската му.

– Ако някой склони да ни каже, ще го пуснем на свобода, а с него, за благодарност, и двадесетмина от другарите му.

Тогава изстъпи се напред, за да говори, един момък, когото наричаха Гобен Агас, защото от добре по-добре познаваше брода Бланк Так – родом бе от тия места, тук бе израснал и дори нея година няколко пъти го бе преминавал. Рече той на краля:

– Аз се наемам. Бог да ми е свидетел, дума давам да ви отведе на такова място, гдето благополучно ще прекосите Сом заедно с цялата войска и не го ли сторя, главата ми вземете. Зная плитчина, гдето на разденяване и на мръкване водата стига едва до колене и дузина мъже преспокойно успяват премина рамо до рамо. От морския прилив реката се покачва и не можеш я прегази, ама при отлив, два пъти в денонощието, оттегля се. Там точно е най-маловодна и човек лесно се прехвърля отвъде, било пешком, било на кон. Инак остава само мостът при Абвил – големия укрепен град с многото войска. Пък на това място, господарю, дето ви говоря, Бланк Так му викат, сиреч Бяло Петно, защото дъното е покрито с як бял камък и, не поддава та, ако щеш с кола преминавай.

Възрадва се кралят на Англия при тези думи на момъка, та готов бе от главата до петите да го позлати и му рече:

– Друже, окаже ли се истина това, що казваш, освобождавам те от

37. Откъсът е взет от изданието на С. Люс, т. III, кн. I, гл. LIX.

плен, покрай тебе още двадесетмина твои другари, а и сто жълтуна ти наброявам!

Гобен Агас отвърна:

– Да бъде волята ти, господарю, инак отнеми главата ми. А сега заповядай на войската си да се подготвим, за да бъдем на онова място на брега преди изгрев слънце.

Кралят рече:

– На драго сърце.

Сетне огласи из цялата войска всеки да се въоръжи и приведе в готовност, та при тръбен зов да потеглят на път и да идат другаде.

* * *

Кралят на Англия почти не мигна, стана в полунощ и заповяда тръбите да свирят сбор. Скоро всички бяха готови, обозните коне и талигите – натоварени. Напуснаха Оазмон на зазоряване и поеха след момъка, който ги водеше. Придвижиха се бързо и към изгрев слънце наближиха брода, назван Бланк Так, ала морската вода бе придошла и не сполучиха да преминат. Това бе насгода за краля, защото дочака изостаналите подире му. И стояха там докъм утрения, докато водата се оттегли.

Още преди водата да се оттегли, появи се на отсрещния бряг с голям брой бойци месир Годмар Дьо Фай, изпратен от краля на Франция, както вече знаете. Този месир Годмар пътъм бе вдигнал на крак цялото общинско опълчение, та се бяха насъбрали 12 000 общо и всички бързо-бързо се построиха край брода да го охраняват и бранят. Ала на английския крал Едуарда и окоето му не мигна и заповяда на маршалите да превземат на пристъп плитчините и брега насреща, заети от французите, а на стрелците си – да ги прикриват с всички сили. Тогава двамината маршали изведоха знаменосците начело и с името на Бога и на Свети Георги на уста устремиха се напред. Първи срещу врага се хвърлиха най-юначните и най-добре въоръжените. Тогава, там, в реката мнозина влязоха в двуборство и мнозина паднаха повалени и от едните и от другите. Лют бой закипя, тъй като месир Годмар и людете му самоотвержено бранеха брода. Мнозина френски рицари и щитоносци от Артоа и Пикардия и от личното войнство на месир Годмара, за своя чест и слава, наместо да изчакат на брега, предпочетоха да навлязат във водата и там да се сражават с англичанина. И казвам ви, множество схватки се завързаха и множество славни подвизи се извършиха.

б) Версия на Г. Т. Дилър

Прочее да се върнем към краля на Англия, който се намираше в Оазмон на четири левги от Абвил и бе научил от уловени от неговите люде пленници, че кралят на Франция с голяма войска го следва по петите и вече е в Арен. Едуард желяеше да прекоси Сомата преди французите да са го застигнали. Вечерта, когато спряха в Оазмон, издаде се разпореждане, щом полунощ превали, станът да се вдигне и войската да тръгне подир маршалските знамена. Речено, сторено. Малко след полунощ засвириха маршалските тръби. При звука им всички воини се разбудиха, скокнаха на крака и грабнаха оръжието; при втория тръбен зов стегнаха багажа, натовариха го и строиха се всички родове бойци за поход, както му е редът. При третия тръбен зов метнаха се до един на конете и поеха на път. Развиделяваше се, когато излязоха в полето. Без да се обръщат назад, подминаха пътя за Абвил и хванаха за към Бланк Так. Бързаха ли бързаха и при изгрев слънце, когато пристигнаха до брода, реката бе още твърде пълноводна, тъй като морският отлив едва започваше. Тогава рекоха си: На сгода ни е – тъкмо ще изчакаме тилния отряд, докато челният се прехвърля. На отвъдния бряг на Сомата се намираха месир Годмар Дьо Фай и повереното му войнство. Бяха вдигнали на крак и повели цялото местно опълчение, а също и амиенските, абвилските, сенрикиерските арбалетари и общинските бойни дружини от всички околни градове. На брой бяха към дванадесет хиляди и възнамеряваха добре да охраняват брода, ала не тъй стана, както скоро ще научите, но първо да поговорят малко за краля на Франция.

* * *

Месир Годмар Дьо Фай се бе разположил с дружината си на отсрещния бряг, откъдето започва областта Понтийо, а редом с него французите се бяха строили и подредили, готови за бой. Кралят на Англия и людето му пък се намираха във Вимьо – това е името на областта, от която идеха. Французите и англичаните ясно се виждаха едни други. Англичаните изчакваха нивото на реката чувствително да спадне. Някои обаче, в нетърпението си да преминат, нагазиха преждевременно, понеже отлично знаеха, че войнството на Филип ги гони по петите, а съзираха и неприятеля отсреща. Получи се така, че мнозина рицари и щитоносци, желяйки да идат в пристъп и да влязат в бран, пришпориха коне и с наклонени напред копия и с щит на гърдите навлязоха в Сомата. На

отвъдния бряг френските рицари и щитоносци, при вида на напредващия англичанин намислиха също да нападнат и наскочаха във водата. Тогава се захвана ръкопашен бой наред реката и много народ погина, понеже нападаха във водата и се изподавиха, без да има кой да им помогне. Накрая всички англичани, без разлика, навлязоха в реката, напирайки да преминат. Тогава се наложи да покажат англичаните, че са опитни воини и строго съблюдают бойния ред, защото французите насреща им с всички сили им се противопоставяха и ги възпиреха и преди англичаните да сполучат да се прехвърлят, имаше голяма борба и мнозина от тях бяха повалени.

Ако и да понесоха големи загуби, англичаните успяха и въпреки всичко, още със стъпването си на отвъдния бряг, заставаха в строй към полето. Местните юнаци, доведени от месир Годмара за охрана и отбрана на брода, като усетиха стрелите на англичаните да ги засипват и като видяха, че има ранени, забравиха ред и дисциплина, разбъркаха се и търтиха да бягат, изоставяйки благородниците сами на бойното поле да се оправят, както могат. Добре, че англичаните се заеха да изтеглят на брега обозните коли и животни, наместо да подгонят французите и да се впуснат да ловят пленници, защото далеч повече щети щяха да им причинят. Когато месир Годмар Дьо Фай видя каква беда ги сполита, тъй като англичаните до един са преминали отвъд, а повечето от хората му са ударили на бяг и с неговата дружина е свършено, намисли и той да се спасява – така и така всичко е загубено – и като нареди на знаменосеца си да го следва, препусна през полето. Говори се, че понеже дръжката на бойния стяг му пречела да язди, знаменосецът го захвърлил в храсталците, където и по-сетне англичаните го намерили. След разбиването на дружината му и обръщането ѝ в бяг, месир Годмар пристигна с неколцина рицари в Сен Рикие, областта Понтийо, и спря там, за да разбере какво става и къде е крал Филип.

А сега нека поговорим за краля на Англия и за това какво предприе той след успешното преминаване на брода.

АНГЛИЙСКАТА ВОЙСКА СПИРА В КРЕСИ

След като кралят на Англия и людетe му се прехвърлиха през река-та, след като разбиха и прогониха неприятеля и разчистиха полето и ни се видеше, ни се чуеше французин, за да им препречи пътя, тръгнаха всички заедно, потегли и обозът, и язدهа с развети знамена: най-отпред – челният защитен отряд с маршалите, сетне – главните сили с краля и сина му, най-подир – тилният защитен отряд. Така язدهа те в строй, преспокойно, както из Вексен и Вимьо, защото знаеха, че Сома е зад гърба им. Предстоеше им да преминат още само една река – Канс, която се спуска покрай градчето Монтрюл, – та възнамеряваха да отбият към Ноаел, да квартируват в града и да превземат на пристъп крепостта. Но като научиха, че Ноаел принадлежи на госпожа Д'Омал, сестра³⁸ на покойния месир Робер Д'Артоа, пощадиха ги и хванаха в друга посока. Маршалите пък продължиха до Кротоа, завзеха града и го подпалиха, но крепостта оставиха непокътната, защото бе яко укрепена. Сетне препуснаха до Сент Еспри Дьо Рю, завзеха града и също го подпалиха. Подир това англичаните спряха на лагер в околностите на Броа и разполагаха с голямо изобилие от най-хубави сентонжски и ларошелски вина, задигнати от търговските кораби на пристан в Кротоа. В петък продължиха пътя си, докато стигнаха до Креси в Понтийо, където и трите дружини се събраха и установиха.

Кралят на Англия знаеше със сигурност, че неговият противник, френският крал, го преследва с цялото си войнство, затова, пристигайки в Креси, тъй заговори на людетe си:

– Нека тук се разположим и да дочакаме неприятеля, който иде подире ни. Аз съм в наследствените си владения по линия на госпожа майка ми и съм решен да ги защита и да ги отвоювам от онези, които дръзнаха да ми ги оспорят.

Тогава англичаните се настаниха на лагер в полето, съблюдавайки пълен ред. Возеха достатъчно съестни продукти и боеприпаси в обоза зад тях, пък и кашаварите бяха набавили едно-друго след прекосяването на Сома. Кралят заповяда рицарите, най-опитни във военните работи, да огледат и да проучат околностите и мястото, където щеше да строи войнството си и да дочака неприятеля. Тези рицари бяха граф Дьо

38. Подведен от автора на хроники Ж. Льо Бел, Фроасар грешни – Катрин Д'Артоа е дъщеря на Робер Д'Артоа.

Уорвик, месир Рьоно Дьо Гобеен, месир Годфроа Дьо Аркур и граф Дьо Сюфорт. Събота сутринта четиримата благородника сториха оглед на терена, добре го проучиха и докладваха на краля:

– Сър, на сгода ни е тук да дочакаме неприятеля³⁹.

Кралят отсече:

– Тъй да бъде в името на Бога и на Свети Георги.

Тогава разпространиха заповедта из целия лагер.

39. Английската армия заема изключително удобна позиция на възвишение между градчетата Креси в областта Понтийо (десен фланг) и Уадикур (ляв фланг). Теренът откъм Креси е насечен от тераси и лесно се защитава; откъм Уадикур той става лесно достъпен и по тази причина тук били построени преградни съоръжения и били струпани каруци. Горичката край Креси оставала в тила и също била укрепена със струпани дървета и багаж. Рекичката Ме затваряла откъм Креси полукръга на така образувания укрепен лагер. Край левия фланг минавал път, по който при нужда войската могла лесно да се изтегли.

ФИЛИП VI В АБВИЛ

Сега нека поговорим малко за френския крал Филип, който в четвъртък напусна Оазмон, за да догони англичаните при Бланк Так. Казаха му насред път:

– Сир, англичаните вече са прекосили Сома, а на вас приливът ще ви попречи да го сторите на същото място. Налага се да се повърнете в Абвил и там, с цялото си войнство, да преминете по моста.

Кралят се вслуша в съвета и с цялото си войнство се завърна в Абвил, където останаха да нощуват. Това се случи четвъртъка, но и петък целия ден кралят изчака на място людете си, защото имаше твърде много наизостанали.

Същия петък кралят разпрати съгледвачи из околностите да разузнаят намеренията на англичаните. Донесоха му тия съгледвачи, че англичаните са се настанили и укрепили недалеч от Креси в Понтийо и рекоха му следното:

– Сир, от държането и разположението им личи, че ви очакват за сражение.

Възрадва се крал Филип при тази вест и заповяда на маршалите си и на чиновначалника на арбалетарите да се погрижат за привеждане на воините в пълна бойна готовност, защото в събота им предстои битка с англичаните. Заповедта бе изпълнена и френските сеньори и людете им до един се стегнаха и се подготвиха.

В Абвил бяха разквартирувани владетелите, поставили се на разположение на Филипа и най-първом кралят на Бохемия, неговият син и император на Германия – месир Карл Бохемски, граф Алансонски, графът на Фландрия, графът на Блоа, херцогът на Лотарингия, граф Дьо Аркур, графът на Намюр, граф Д'Омал, граф Дьо Фороа, граф Д'Осоар, граф Дьо Сансоар, още наследникът на владетеля на Оверн, а също графът на Булон и тъй много други благородници и велики сеньори, че не би ни стигнало мястото да ги назоваваме и изброяваме. И Абвил, град голям, просторен и удобен за квартируване, бе пълен и препълнен с воини, а също и селата наоколо.

Месир Годмар Дьо Фай се установи на разстояние, в градчето Сен Рикие, и не дръзваше да припари в Абвил, боейки се, че кралят жестоко ще го накаже, задето бе пропуснал англичаните през поверения му за охрана и отбрана Бланк Так. Благоразумно постъпваше нашият месир

Годмар Дьо Фай, защото наистина, явеше ли се в този момент пред огневения Филип, увисваше на бесилото без искра надеждица за милост и пощада. Кралят твърде недвусмислено бе изразил намеренията си спрямо него пред месир Жеан Дьо Ено.

Кралят на Франция очакваше още граф Савойски и брат му месир Луи Савойски, повели поне 1000 бойци от Савоя и Женева. Прочее френската войска бе далеч по-многобройна от английската, тъй като в цифри Филип разполагаше с 20 000 конника, с шестдесетхилядна пехота от общинското опълчение и с 20 000 генуезки арбалетари, а английският крал с 4000 воители на коне и 12 000 стрелци с лъкове.

Да се повърнем сега назад, към краля на Англия и да поговорим за неговите действия.

РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА АНГЛИЙСКАТА ВОЙСКА ПРИ КРЕСИ

Него петък, както вече казах, кралят на Англия се разположи с цялото си войнство на стан всред полето и спретнаха трапезите да похапнат каквото имаше. А имаше от всичко в изобилие, защото земята по тия места бе тлъста и плодородна на всякакви храни, на зърно и на вина и обозните коне се превиваха под тежки товари от продоволствия, наплякосани в Нормандия, Вексен и Вимьо. Същия ден Едуард даде тържествена вечеря на всички благородници и военоначалници, посрещна ги радушно, нагости ги богато, сетне ги отпрати да почиват и те се разотидоха. Нощта след угощението, като остана насаме с личната си охрана, той се оттегли в стъкмения за него походен параклис, падна ничком пред въздигнатия от шамбеланите олтар, изповяда Богу намеренията си и горещо го помоли да даде с чест и слава да се завърнат в Англия, сетне отиде и си легна. Събота сутринта стана и се приготви и същото сториха синът му, Галският принц, и цялото войнство. Сетне се отслужи Света литургия и кралят, синът му и мнозинството воини се причестиха и сториха в сърцето си равностметка на помисли и дела, тъй като ясно бе, че него ден не ще им се размине без битка. Когато свършиха, дойде време да закусят, защото трябваше сетне да се стегнат и подготвят за бой. След като се нахраниха и напоиха до насита, взеха оръжието и се разположиха всред полето на точно определеното предния ден място.

Тогава кралят нареди да изтеглят и да турят обозните впрягове, кола и талиги в голям обръч до горичката зад войската и като оставят само един вход, да вкарат вътре конете, тъй като всички бойци щяха да се сражават пешком. Сетне там, на бойното поле, под негово разпореждане конетабълът – графът на Херфорт и Норхартон – и маршалите наредиха людете в три дружини⁴⁰. Начело на първата кралят определи за пьководец и постави сина си, принц Едуарда Галски. За телохранители и съветници на принца се избраха: граф Дьо Уорвик, граф Дьо Кентфорт, месир Годфроа Дьо Аркур, месир Рьоно Дьо Гобеен, месир Томас Холандски, месир Ричард Станфордски, владетелите на Ман, на Уер, на Фелтон, месир Жан Камдос, месир Биетремьос Дьо Бру, месир Робер Дьо Ньофвил, месир Томас Клифорт, месир Гийом Пениел, месир Жан Аконд,

40. Трите дружини били разположени последователно на три естествени тераси, запазили се и до днес.

владетелят на Бурсиер, месир Джеймс Д'Одьоле, месир Пиер Д'Одьоле, владетелят на Басет, владетелят на Берклер, владетелят на Поненс, владетелят на Мулен и още мнозина други, които не ще успее да изброя. В полка на принца трябваше да има около 1200 рицари, 4000 стрелци и 1000 галоазци, люде твърде опитни в ратоборство. Бойците на принца застанаха в стройни редици – всеки сеньор с развят боен стяг или знаменце на върха на копиеото си.

Към втората дружина се числяха: графът на Херфорт и Нортхентън, граф Д'Арондиел, владетелят на Роос, владетелите на Люси, на Перси, на Ньофвил, на Брейстън, на Хелинтън, на Мултън, на Фил Уатиер, на Фил Уарин и мнозина други или общо 1200 рицари и 4000 стрелци.

Третата дружина оглави сам кралят наедно с мнозина доблестни воини и оръженосци и тя наброяваше към 1500 рицари и още 6000 стрелци.

След като се строиха по дружини и предназначаха план за действие и след като определиха всекиму бойната задача, доведоха пред краля гиздава бяла кобилка. Той я яхна и обиколи редиците, като се стараше да повдигне духа на людете си и ги насърчаваше всинца да изпълнят, каквото повелява чест и дълг. И се кълнеше в мило и драго, че ако са преплавали морето и им предстои да рискуват живота си в бран, то е само и само, за да защитят справедливостта и законното му право на наследник, което Филип Дьо Валоа упорито му отказва и потъпква. Всички, които дочуваха словата му, отвърщаха, че ще се стараят и вярно ще отбиват дълга си, докле кръв блика в жилите им. Кралят поблагодари, сетне се повърна назад при дружината си, слезе от кобилата, застана редом с людете си и изпрати да доведат сина му. Принцът се яви, съпроводен от четирима телохранители, а именно: месир Жеан Камдос, месир Биетрёмос Дьо Бру, месир Джеймс Д'Одьоле и месир Гийом Пениел. Юношата коленичи пред баща си, а кралят го улови за ръката, целуна го, провъзгласи го за рицар и като го отпрати при дружината, която оглавяваше, заръча на спътниците му зорко да бдят над него, а те отвърнаха, че достойно ще изпълнят дълга си.

Когато общото вълнение попремина, дружините се строиха и равниха, както вече споменахме, и маршалите разпоредиха всеки да седне на земята и да постави лъка или шлема пред себе си, та да му е под ръка щом засвири сбор. Тъй и сториха, като по този начин се отдадоха на отдиш и отмора.

Прочее, нека се върнем отново към краля на Франция и към французите, които се бяха установили в Абвил.

ФРАНЦУЗИТЕ ИЗПРАЩАТ РАЗУЗНАВАЧИ. НЕПОДЧИНЕНИЕ НА КРАЛСКАТА ЗАПОВЕД

Нея събота сутринта, след литургията в манастирската обител Свети Петър, отседналият в Абвил крал на Франция нареди на тръбачите да свирят сбор из улиците на града, та да станат бойците, да грабнат оръжие и да се изнесат в полето. При звука на кралските тръби всичко живо се въоръжи и се стегна за бой – от сеньора до простия войник – и тъй много бяха, че половин ден и повече се изтегляха от Абвил. Ала трябва да знаете, че не е било някога знатни люде, чието призвание са умение-то и вещината в ратоборните дела, да опразват голям град, изнасяйки се на полето, в по-страшна бъркотия от французите. Кралят също пое към полето, сподирен от месир Жан Дьо Ено и от владетеля на Монморанси, а скоро след тях потеглиха кралят на Бохемия и синът му месир Карл, но всичко се вършеше безредно и никой никого не изчакваше. Като се поотдалечиха от Абвил, някой се обърна към краля:

– Сир, добре ще е да изпратите съгледвачи напреде да разузнаят разположението на неприятеля.

Кралят отвърна:

– Да се пратят съгледвачи!

Избраха четирима рицари опитни във военните работи, които ще назова по име: най-първо, Мон Дьо Базел, сетне владетелите на Базел и Биожьо, месир Мил Дьо Ноайе и месир Луи Испански. Тези рицари се отделиха от войската и препуснаха напред току до сами англичаните, и онези да бяха пожелали, можеха да хвърлят стрели по тях, но не го сториха. Седяха си по местата и ги наблюдаваха мълчешком. След като разгледаха и разучиха разположението им, четиримата рицари поеха обратно. Пресрещнаха своите, които се движеха в безпорядък – кой на кон, кой пешком, – и заставиха мнозина да спрат на място и да не вдигат шум, гълчейки ги:

– Накъде сте хукнали, безумци такива, като маршалските знамена не са пред вас? Ще ви избият до един – ей ги на къде са.

Когато четиримата стигнаха до краля и застанаха пред него, завариха го наобиколен наред полето от граф Алансонски, графа на Фландрия, графа на Блоа, херцог на Лотарингия, месир Жан Дьо Ено, от владетеля на Монморанси и от още цяла тълпа знатни сеньори, защото, спреше ли кралят, всички спираха.

Кралят, съзирайки съгледвачите пред себе си, естествено, пожела да се осведоми какво са видели и узнали. А те се заспоглеждаха един друго и никой не заговаряше първи, за да не пререди останалите. Тогава кралят спря поглед на Мон Дьо Базел и рече му:

– Говорете, Мон, слушам ви!

Мон се поклони и заприказва:

– Сир, на драго сърце вземам думата, щом такава е волята ви, а господа любезните ми другари ще ме допълнят и поправят. Препуснахме напред чак до войската на англичаните и сполучихме да огледаме и да узнаем разположението им. Разпределени и строени са в три дружини, в хубави, стегнати редици и нямат вид на хора, които ще се разбягат, дори по всичко личи, че ви очакват. Аз лично ще ви посъветвам, като не изключвам да получите и по-мъдър съвет от моя, да заповядате на людете си тук да спрат на стан за през нощта. Защото, докато последните достигнат първите, докато дружините се подредят и тръгнат в крак, доста време ще мине и късно ще е да наченете бой и да давате сражение. Людете ви ще са капнали от умора, а вражите воини – бодри, с пресни сили и с точни наставления за действие. Такъв е моят настойчив съвет, но ако някой е намислил нещо по-добро, нека заповяда да каже.

Тогава кралят помести взор към брата си, граф Алансонски и към месир Жеан Дьо Ено и рече:

– Струва ни се, че този рицар говори благоразумно и желаем думите му да бъдат чути и приведени в изпълнение.

– Господарю – отвърнаха гореназованите, – хубави и мъдри бяха словата му и в съответствие с правилата на ратоборното изкуство. Постъпете според съвета му.

И тъй пълководците възприеха становището на Мон Дьо Базел, рицар най-доблестен и опитен във военното изкуство, и пръв придружник на славния крал на Бохемия. Заповядаха на двамата маршали да издадат необходимите нареждания, и то час по-скоро. Маршалите се подчиниха и, както му е редът, препуснаха един подир друг и започнаха да разгласяват заповедта:

– Знаменосците, в името на краля и на Свети Дионисий, в името Божие, застани на място!

При тази заповед първите се спряха, не и последните, които продължиха да яздат, говорейки, че не ще спрат, докато не се изравнят с първите. А първите, като видяха, че последните ги достигат, и те тръгнаха, държейки да покажат, че щом са начело, начело ще си останат.

И случи се така, че тласкани от тщеславие и надменност,

французите се опитваха да се изпреварят един другото, вместо да послушат и да изпълнят словата на доблестния Мон, поради което си навлякоха твърде много злочестини, както вкратце ще ви бъде предадено. Нито кралят, нито пък маршалите, сполучиха да овладеят людетe си, понеже бе истинско стълпотворение от различен народ, но най-вече, защото, тъй много велики сеньори бяха наошлi, че всекиму се ревнеше да изложи на показ колко е могъщ. Наистина, отколе не бе се възправял в люта и славна бран като тази цветът на френското срещу цвета на английското войнство, понеже най-добрите от двете кралства бяха или тук, или кръстосваха Гаскония и се сражаваха едни срещу други за Ажийон под предводителството на граф Дерби и на херцога на Нормандия, затова и се надпреварваха сега кой да премине по-напред и никому се не искаше да му излезе име, че е бил на опашката. Така язدهа без строй и ред, докато най-подир съзряха неприятеля, възправил се насреща им. Достойно за порицание е онова, което първите извършиха тогава, а колко по-добре щеше да е, ако бяха спрели на място, както бе настоял горепоменатият доблестен рицар. Щом зърнаха неприятеля, те се обърнаха да отстъпват в такъв безпорядък, че идещите подире им се смаяха. Мнозина помислиха, че сражението е започнало, а челните редици са били разбити и следователно има място да се премине напред, както и сториха. Други пък, като застанаха на място, без каквито и да е признаци на нетърпение, пропускаха желаещите да преминат и говореха:

– Ние тук оставаме да чакаме краля и дружината му, както заповядаха маршалите.

Многолюдното опълчение, стекло се от села и градове, бе плъзнало от Абвил към Креси, та и главният, и всички околни пътища бяха почернели от върволиците народ. От тези верни воини двадесетте хиляди, които се бяха озовали на бойното поле, изтеглиха мечове и се провикнаха:

– Смърт на подлещите англичани! Да ги избрежим до крак!

НАЧАЛО НА БИТКАТА ПРИ КРЕСИ

Трябва да знаете – и това не е нито чудно, нито трудно за вярване, – че не можеше да се намери макар и един французин от участниците в събитията него ден, сполучил да обгърне и обмисли трезво хода на военните действия и способен да улови и да предаде истината за онова, което се бе случило. За записаното от мене почерпих сведения от мъже достойни, рицари на Англия, взели участие в сражението и потрудили се да огледат разположението на французите, а именно: месир Жеан Камдос и месир Биетремьос Дьо Бру, а от френска страна двамина велики барони, които и по начало и него ден неотлъчно следваха крал Филип – владетеля на Монморанси и измежду рицарите месир Жеан Дьо Ено. Прочее, щом си дали сметка за неизгодното разположение на французите, най-опитните в ратоборството английски рицари тутакси рекли:

– Те са в ръцете ни!

Препатилите, опитни в ратните дела французи също изрекли:

– Отиваме към пълно поражение – липсва ни ред и дисциплина.

Трите дружини англичани си седяха преспокойно на земята и кога-то забелязаха, че французите приближават, изправиха се на крака, ала без бъркотия, без суматоха и застанаха по места. Най-старателно се разгънаха людете на принца, защото очакваше се да поемат главния удар него ден, при което, най-отпред, стрелците образуваха нещо като брана със зъбите към противника, а рицарите минаха отзад. Втората дружина се разположи встрани, по-нависочко, като подкрепление на първата, ако се наложи, а кралят с третата дружина се изтегли още по-назад, на едно възвишение с вятърна мелница на върха. В нея се настани кралят, за да наблюдава далече околострест. А трябва да имаше по него време към тридесет и шест години възраст и беше в разцвета на младостта си и непоколебим във всяко начинание.

Когато френският крал Филип понаближи до мястото, където англичаните се бяха разгънали в бойни редици, кръвта нахлу в главата му, защото таеше към тях дълбока ненавист, той съвсем забрави плана за действие, намислен и предложен от Мон Дьо Базел, и се провикна с пълни гърди:

– Ето ги враговете ми! Да не съм на вярата си, ако още сега не ги срязя! Генуезците да минат отпред и в името на Бога и на свети

Дионисий да открият стрелба!

Генуезките арбалетари трябва да бяха към 15 000 на брой⁴¹. Стори-ха им път, и намериха се такива всред тях, които твърде неохотно изпълниха заповедта, защото бяха уморени след шестте левги, изминати пешком от Абвил с оръжие на рамо. Предводителят им възропта:

– Това е в нарушение с разпоредбата на маршалите. Бяха казали, че до утре ще сме в почивка и освен това смятахме да си постегнем арбалетите, а сега искат да влизаме в бой, капнали от умора!

Предадоха за тези думи на граф Алансонски, който силно се възневи и рече на людете си:

– Виж ги ти! Хич не бива да се церемоним с тия негодници! Бива ги само да плюскат. Заслужават до един да ги избием. От тях ще има повече вреда, нежели полза.

Докато се изричаха тези прекословия и закани, докато генуезките наемници се съберат, рукна из небето незапомнен дъжд като из ръкав и захвана да святка и да гърми, сякаш настъпваше свършекът на света. Наред с това връхлетя голям, гъст орляк гарвани и прелетяха над двете войски с шум и грозен грак. Тогава неколцина рицари от едните и от другите възкликнаха:

– Тук още преди мръкнало люта битка ще се разрази, кръв ще се лее и много народ ще се затрие, който и да е победител.

Сетне времето се оправи, бурята премина, вятърът стихна, небето се проясни, късното следобедно слънце грейна ярко и силно. Светеше право в очите на французите, в гръб на англичаните.

Когато всички генуезци се събраха и се наканиха да тръгнат вкупом към англичаните, изпърво, както си им е обичай, в хор нададоха гръмко боен вик, сетне повториха и потретиха, за да ги сплашат, но на англичаните това не им направи особено впечатление. Подир това генуезците се придвижиха напред, вдигнаха арбалетите и започнаха да стрелят. Сега вече англичаните сториха крачка напред и пуснаха гъст облак стрели, които заваляха като град всред генуезките редици. Генуезците, които за първи път срещаха такъв противник, като усетиха стрели да се забиват в ръцете и гърдите им или да ги улучват в лицето, при това от по-далече, отколкото самите те можеха да хвърлят, стъписаха се и скоро след това бяха разбити⁴². Мнозина прерязаха тетивата на арбалетите си, други пък

41. Цифрата е преувеличена. Според флорентинския летописец Вилани генуезките наемници – на брой около 6000 – се предвождали от някои си Грималди и Дорнай и били моряци. Корабите им били на пристан в Арфльор, откъдето и ги повикали. Били въоръжени с тежки усложнени арбалети с манивела.

ги положиха на земята, но всички обърнаха гръб и се опитаха да избягат, ала не успяха, защото отвсякъде рицари преграждаха пътя им. Като ги видяха, че отстъпват, кралят на Франция и граф Алансонски се провикнаха:

– Избийте тая паплач! Избийте тая паплач! Само се мотаят в краката ни и пречат да преминем.

Да бяхте зърнали тогава как рицарите раздават удари наляво и надясно и изтребват оплелите се в краката на конете им арбалетари, как най-храбрите от тия последните им отвръщат, и ги препъват, и ги повалят, а няма кой да помогне на падналите да се изправят. През това време англичаните пак и пак опъваха тетивата и ни една от стрелите им, засипващи тази гмеж, не отиваше нахалост, а пробощдаше и поразяваше нечие тяло, нечий крак, ръка или глава, или пък някой кон, осакатяваше или нанасяше смъртоносна рана и под непрестанния огън французите просто не знаеха где да се денат⁴².

Ето как се начена сражението нея събота в късния следобед, противно на разпоредбите и волята на неколцина достойни мъже, настояли да се спре на стан срещу неприятеля, сетне на сутринта, в неделя да се обмисли план за действие.

42. Английските стрелци били въоръжени с т.нар. дълги лъкове и според Вилани стреляли три пъти по-бързо от генуезците (дори 5–6 пъти по-бързо според съвременен автор) и поразявали целта до 300 крачки. Умението на англичаните да стрелят ловко с лък, придобито през войните в Шотландия, започнали още в началото на XIII в., накарало автора на едно ръководство по ловно изкуство от онова време да нарече това оръжие „английски лък“ и да говори за английска школа по стрелба с този вид лък. Освен това лъкът бил основно оръжие още у саксонците. Смята се също, че дъждът, за който споменава Фроасар, разхлабил тетивата на арбалетите, но останал без последствия за англичаните, чиито лъкове били скрити в калъфи. Факт е и това, че французите не се били поучили нито от разгрома си при Куртре (1302), нито от поражението при Еклоз. И в двата случая стрелците с лъкове – съответно фламандци и англичани – също изиграли важна роля. При Поатие (1354) френското рицарство е разбито за четвърти път пак до голяма степен поради несъобразяване със стрелците. Парадоксът е, че при Азинкур (1415) французите са бити, защото се презастраховат – сега страхът от стрелците е толкова голям, че рицарите надяват двойна броня и, разбира се, стават абсолютно неманеврени. Арбалетът с манивела бил изобретен през XI в. в Генуа, бил е сравнително по-тежък и по-пригоден за обсадна война. Впрочем и рицарската етика, и църквата категорично осъждали употребата на лъкове и арбалети между християни, но безуспешно.

43. Във втората редакция на своята летопис Фроасар съобщава, че англичаните употребили оръдия. Според Вилани тези оръдия (или „бомбарди“) били три. По времето на Креси са съществували преносими топове, но артилерията навлиза нашироко и бива усъвършенствана през XV-XVI в.

ГИБЕЛТА НА КРАЛЯ НА БОХЕМИЯ ЖЕАН⁴⁴

Синът на император Анри, безстрашният, благородният крал на Бохемия, граф на Люксембург и владетел на Амьори и Реймс, именован Жеан, прекръстен според някои на Карл, дочу от хората си, че битката се е захванала:

– О! – възкликна находящият се до него стреме о стреме Мон Дьо Базел, – думите ми са отишли на вятъра. Това може да ни доведе до пълно поражение.

Тогава високоблагородният крал го запитва:

– Мон, кой час е? Какво е разположението на неприятеля?

– Сир – отвърна рицарят, – късно следобед е и слънцето бие право в очите ни. Работите вървят на зло за нашите, защото се натикаха под обстрела на англичаните. Ще паднат мърцина без полза, но вече нищо не можем предприеме.

Тогава високоблагородният крал, който бе незрящ и с двете си очи, рече на Мон Дьо Базел и на останалите рицари:

– Любезни господа, с цялата си душа ви моля като мои най-верни хора да ме отведете там, гдето бран кипи, та поне веднаж да развърна десница.

Отговориха му всинца:

– На драго сърце, господарю!

Тогава навързаха юздите на конете си всички рицари от свитата на краля така, че да са постоянно заедно, да не губят от поглед техния повелител и да не могат напусна сражението един без друг. След като се наредиха по този начин, най-опитният във военните работи, същият онзи Мон Дьо Базел, който сутринта бе ходил да разузнае разположението на неприятеля, измести кралските знамена към фланга, за да влязат в бран с английските рицари, които продължаваха да стоят на място, както им беше заповядано. Знаменосците, самият крал на Бохемия и хората му възвиха, докато се озоват срещу англичаните и се хвърлиха в бой. Късен час бе, когато те наченаха сражението. На това място се бяха съсредоточили беаньонците и немците от дружината на принца и още други, все храбри мъже. Закипя люта, немилостива бран и дълго продължи.

44. Епизодът напомня гибелта на дожда на Венеция Анри дьо Дандоло, участник в IV кръстоносен поход, който също е спял и загива по сходен начин (вж. G. de Villehaourdouin, *La Conquete de Constantinople*, ed. par E. Faral, Paris, 1979).

И изпълни се желанието на краля на Бохемия, защото го сложиха начело, а пък англичаните, ако бяха го разпознали, нямаше да го изпрободат със стрели до смърт. Така падна покосен този доблестен мъж, а редом до Негово Величество – и най-верните му люде с изключение на двамата щитоносци: Ламбекен Дьо Пе и Пиер Д'Овилие. По кой начин са оцелели, не зная, но от тях научили отпосле как кралят и людете му се навързали, как връхлетели връз врага и влезли в люта бран.

Ала истината е, че величавите воители, рицарите от най-знатно потекло, стекли се под бойния стяг на краля на Франция, извършиха твърде малко ратни подвизи, тъй като битката започна много късно, а и най-вече поради умората от пътя останали бяха без сили. Въпреки това, още с пристигането си на полесражението тези сърцати мъже се устремяваха напред в името на чест и дълг, уверени само в едно, че отиват на сигурна смърт. Ето как стояха нещата, пък и на всичко отгоре невярната, немилостива съдба се бе обърнала срещу фанцузите.

КРАЛ ФИЛИП ДЪО ВАЛОА ОТВЕДЕН ДАЛЕЧ ОТ КРЕСИ

Знайте, че мъка сви сърцето на френския крал, като видя как люде-те му се премазват един друг и как шепа англичани ги гromят, и обърна се той за съвет към находящия се до него месир Жеан Дьо Ено. Този месир Жеан отвърна и рече:

– Господарю, едничкият ми съвет е да се оттеглите и да останете в тила – нищо по-добро не можете стори. Бъркотията и неподчинението на людетe ви станаха причина да се случи онова, от което се боеше и което предугаждаше тази сутрин достойният рицар Мон Дьо Базел. Губите днес, ще спечелите други път. Така е на война, такива са прищевките на съдбата. Но сега сте в голяма опасност, защото става късно и скоро нощен мрак ще припадне. Може да се случи вие, кралят на Франция, да се заблудите, да тръгнете по крив път и вместо при приятели да се озовете всред неприятели. Вървете, тук и да искате не можете помогна.

Нищо не отвърна тръпнещият от горест и гняв френски крал, но побутна коня си и премина напред, сякаш се бе упътил към брата си граф Алансонски, чийто стяг се развяваше на едно възвишение. Самият граф се бе спешил, бе сплотил людетe си в стегнати редици и без и да помисля за отстъпление, влязъл бе в бой с англичаните. Тъй бе сторил и граф Фландърски. Нека се знае, че великите сеньори и мнозина сърцати рицари изпълниха достойно дълга си и засвидетелствуваха с постъпки и дела войнска храброст и бяха намерени на следния ден покосени, ала с меч в ръка и не с гръб, а с лице към врага.

Нея събота сутринта кралят на Франция бе предоставил на месир Жеан Дьо Ено чер, грамаден, породист жребец. Яхнал го бе рицарят от Ено Тиери Дьо Сансел, който носеше бойния стяг на горепоменатия месир Жеан Дьо Ено. Случи се така, че кон и ездач силом си пробиха път през редиците на англичаните и ги прекосиха от единия до другия край, а знамето остана неизменно вдигнато. Когато знаменосецът се озова наред нивята, извън полесражението, той реши, че ще е безполезно да се повърне назад, пък и не знаеше какво ли се бе случило с господаря му. Затова тръгна към Дурлен и Арас и неделята пристигна в Камбре ведно със знамето.

Месир Жеан Дьо Ено и месир Шарл Дьо Монморанси като най-близки люде на краля, натоварени да бдят над него и да го съветват, го

съпътствуваха неотлъчно, стреме о стреме. Те почти силом го накараха да тръгне и да се изтегли във от опасност. Случи се тогава тъй, че редом с владетеля на Монморанси рамо до рамо с него се намираше месир Анру Д'Юфализ от Ено, сеньор на Пьоти Уарни, рицар храбър и твърде вещь в бойното изкуство. Като видя, че господарят му напуска полесражението, той не пожела да го последва, смушка коня си, навлезе в кипежа на битката, развъртя меч и достойно се представи, преди да падне покосен. Бог да го прости и него и мнозината други, които положиха кости нея събота.

ГАЛСКИЯТ ПРИНЦ СЕ ОТЛИЧАВА

Грозна и страховита бран се разрази нея събота между Броа и Креси. Много ратоборни подвизи се извършиха, знайни, ала и незнайни, тъй като твърде късно се захвана битката. Това най-вече бе във вреда на французите, защото по мръкнало мнозина рицари, бойци и щитоносци изгубиха своите сеньори и предводители. Заскитаха се из полето, без да знаят накъде отиват, и за зла чест нерядко налитаха на англичани. Знайте прочее, че ако трите дружини на краля на Англия се бяха обединили и ако заедно бяха подгонили французите, последните, колкото и да бяха многочислени, щяха до един да попаднат в плен или да погинат. Почти неизвестно е как са се сражавали онези, които положиха кости на бойното поле, а именно: граф Шарл Алансонски, брат на краля на Франция, граф Луи Дьо Блоа, техен племенник, граф Луи Фландърски, херцогът на Лотарингия, граф Дьо Аркур също находящ се сред тях, граф Д'Омал, един от свещеноначалниците на френската църква, и мнозина други. На такива люде и на приближените им подобава да извършат най-бляскави бранни подвизи, ала мълвата бе донесла само някои от тях до онези, които аз разпитвах. За такива работи истината се научава по-скоро от победителите, нежели от победените. Те са разполагали с време спокойно да вникнат в онова, което наблюдават, и да си съставят цялостна представа за разлика от бягащите, които, падайки и ставайки, са мислели само как да спасят кожата.

Горепоменатите велики сеньори на Франция, които в името на честта и на дълга се хвърлиха в бой, и многобройните доблестни бойци, рицари и щитоносци на служба при тях и под тяхно разпореждане било като най-близки техни придружници или знаменосци, било като лична гвардия и телохранители, цялата тази внушителна маса неизбежно вся ужас с появата и настъплението си. Телохранителите на галския принц при вида на връхлитащото ги безчетно войнство побояха се и намислиха да изпратят вест до Негово Величество баща му, находящ се на връхнината с вятърната мелница зад тях. Така и сториха. Кралската дружина бе защитена в тила си от як плет и до нея можеше да се достигне само отпреде. Оттам и премина рицарят, когото граф Уорвик проводи да призове краля на помощ на сина си, въпреки че първата и втората дружина се бяха обединили. Сториха път на пратеника, той заговори на краля и му каза:

– Скъпи сър, явявам се тук по волята на охраняващите сина ви, принца. Те се опасяват, че французите ще ги сломят, защото са твърде много.

На това кралят отговори:

– А син ми как се чувствава?

– Слава Богу – отвърна рицарят – здрав и читав е и с висок дух.

Кралят рече:

– Тогава вървете, върнете се при тези, които ви изпращат, и кажете им от мое име, че е дошъл часът юношата да заслужи рицарските си доспехи и недейте ме безпокои, докато има сили с десницата си да държи и да върти меча, понеже – ако е угодно Богу и на свети Георги – този ден ще му донесе победа.

След тези слова пратеникът пое обратно.

А сега да ви кажа защо кралят отговори така. От местонахождението си той и приближените му почти обхващаха с поглед французите и бяха забелязали, че разположението и движението им са тъй неблагоприятни и неизгодни за самите тях, че по-зле не би могло и да бъде, и понеже те прииждаха на пълчища и се хвърляха слепешката в боя, обричаха се на сигурна погибел.

[...] ⁴⁵

Тогава кралят му рече:

– Мили ми синко, да даде Бог все така да продължавате. Вие сте мой достоен наследник, тъй като с чест се представихте и както подобава.

При тези слова принцът се поклони доземи, като най-смирено върна приветствията на височайшия си баща и добре стори.

Знайте още, че силно се възрадваха в сърцата си англичаните, когато разбраха и научиха, че са овладели положението и денят им е завършил с победа. Чудо бе станало и въздадоха благодарствие Богу, който го бе сторил зарад тях, и не мигнаха до зори.

Неделя сутринта припадна тъй гъста мъгла, че на две крачки се не видеше. По заповед на краля и на маршалите отряд от 500 рицари и 2000 воини тръгна да обходи и да разучи не ще ли се открият и забележат разбити френски части, които се опитват да се обединят. Нея сутрин бе потеглило от Абвил и от Сен Рикие в Понтийо неподозиращото

45. Следва сякаш нарочно изгубен пасаж, в който по всяка вероятност е имало описание на подвизите на Галския принц и на бягството на Филип VI. Според съвременен английски автор пасажът е бил унищожен в най-ново време от неспособен да преглътне спомена за поражението читател, естествено – французин.

съботния разгром опълчение от Руан, Бове и Амиен. За зла чест натъкнаха се на английския отряд и то тъй неочаквано, че почти се сблъскаха. Отпървом помислиха, че това са техни. Англичаните пък щом ги зърнаха, мигом им налетяха, скоро след това ги разбиха и ги погнаха из полето. Тогава паднаха жертва край плетища и храсталаци към осем хиляди французи, подирили спасение в бягство, и при ясно време, ако не беше мъглата, до крак щяха да са изтребени.

Скоро подир това същият отряд англичани пресрещна друго френско поделение начело с епископа на Руан и свещеноначалника на Франция, и те незнаещи нищо за разгрома, и понеже им бе съобщено, че кралят не ще да влиза в сражение преди неделя, нощували бяха на бивак всред полето наедно с бойците и обоза. Щом англичаните ги съзряха, възликуваха, връхлетяха ги и за твърде кратко време ги разпръснаха. Там паднаха убити двамината предводители и един твърде доблестен мъж, познат като кастеланът от Ампост. Той наскоро се бе завърнал от Родос, където многократно излизал с чест от смъртоносни схватки с турците. Но нея неделя този рицар падна в боя до горепоменатия свещеноначалник на Франция.

Англичаните продължиха да сноват из полята, дирейки случайни срещи, и не веднаж налитаха дружно или на групички на французи. И, както ме осведомиха, ако събота вечерта и през нощта са били разбити рицарството на Франция и френската знат, то в неделя сутринта е било разгромено общинското опълчение.

ПРЕБРОЯВАНЕ НА УБИТИТЕ КРАЙ КРЕСИ

Конният отряд и стрелците, които преследваха разбитите французи в неделя сутринта, се завърнаха точно когато кралят на Англия излизаше след литургия. Предводителите им: месир Ричард Станфордски и месир Рьоно Дьо Гобеен доложиха на Негово Величество за стореното и какво бяха узнали, заявявайки, че няма никакви изгледи за прегрупироване на френските сили. Тогава кралят намисли да се извърши оглед на убитите, та да научи кои сеньори са паднали на бойното поле. С тази задача лично от краля бяха натоварени месир Томас Холандски, месир Рьоно Дьо Гобеен, владетелят на Перси, месир Ги Дьо Бриан и месир Улфар Дьо Гистел, като им предоставиха на разположение всички херолди от войската и четирима клирика да записват имената на убитите благородници. Горепоменатите лица потеглиха заедно с още 400 души помощници да преобръщат падналите възник мъртъвци.

Когато пристигнаха на бойното поле, кралските херолди завариха мнозина френски херолди, дошли да приберат своите сеньори и господари. Сеньорите на Англия се възрадваха на тази среща и се държаха приветливо. Тогава едните и другите херолди обходиха полето надлъж и шир и често-често попадаха на трупове на благородници, разпознавайки ги главно по гербовете им. Щом се натъкнеха на тела и ги разпознаеха, кралските клирици отмятаха имената им. По този начин откриха: 11 велики сеньора, 83 бойни знамена, 1212 рицаря от незнатно коляно и 30 000 бойци от простолюдието⁴⁶. Точно по малко по-позднее благородниците, пратени за оглед на мъртвите, се явиха пред краля на Англия, водейки със себе си френските херолди, та по-сигурно да се извърши освидетелстването. Те бяха петима и ще ги назова по име: първи бе Валоа, подир него Алансон, сетне Аркур, Донпиер и Божю. Кралят и останалите велможи ги посрещнаха любезно. Тогава изредиха по име загиналите велики сеньори: най-първом краля на Бохемия, граф Алансонски, графа на Блоа, графа на Фландрия, херцога на Лотарингия, граф Д'Осоар, граф Дьо Аркур, граф Дьо Сен Пол, граф Д'Омал, архиепископа на Руан и свещеноначалника на Франция. Колкото до бароните и

46. По всяка вероятност действителният брой на убитите е по-малък, но кръвопролитнието край Креси е достатъчно ужасно, за да се запечата в местната топонимия: La Vallée des Clercs (Долината на клириците, които са извършили преброяването на убитите), Le Chemin Valois (Пътя Валоа), Le Chemin de L'armee (Пътя на воините) и пр.

обикновените рицари, прекалено много са, за да ги изреждам тук, но поне ще спомена, че редом с графа на Намюр, напуснал бойното поле в съдбовния час, се бе сражавал и загина месир Фелип Дьо Жюпльо. Донесението на гореназованите барони и рицари, и на придружилите ги херолди порази краля на Англия и останалите благородници, но особено много ги наскърби кончината на славния крал на Бохемия, а постъпката му се възприе като истински подвиг. От мъка по него и по верните нему люде кралят и Галският принц се облякоха в жалейни дрехи, а месир Годфроа Дьо Аркур стори същото в памет на брата си и на племенника си граф Д'Омал.

Нея вечер кралят покани на угощение в покоите си находящите се в лагера благородници и рицари на Англия. Цяла нощ ядоха, пиха и се веселиха, ала и съвестно бдяха над мъртвите, както се полага.

На следния ден се стегнаха за път и потеглиха към Монтрю сюр ла Мер. На тръгване кралят прогласи и възвести с помощта на френските херолди примирие от четири дни за желаещите да погребат мъртвите. Сетне телата на великите сеньори бяха вдигнати и отнесени в недалеч разположената манастирска обител Мантъоне. На опелото присъстваха кралят на Англия и синът му, целите в черно и мнозина английски благородници, техни приближени. И нека се знае, че френските херолди бяха щедро и прещедро възнаградени за старанието им както от краля и от сина му, така и от английската знат, и получиха освен скъпоценностите, 2000 ливри суха пара.

А сега ще оставим замалко английския крал и англичаните, за да поговорим за краля на Франция.

* * *

След като напусна замъка Броа начело на малък отряд, както казахме по-горе⁴⁷, крал Филип и малобройната му свита яздиха цялата нощ и в неделя сутринта, докато пристигнат в Амиен. Настаниха краля в абатство Гарт⁴⁸, разположено извън града. Малко по малко пристигаха сеньори и чиновначалници с оцелелите бойци, ала кралят не знаеше все още истината за погибелта на благородниците от неговата кръв, остана ли завинаги на бойното поле. Донесоха му за повечето от тях в неделя вечерта, но пълните сведения получи вторник сутринта, когато се завърнаха херолдите, участвували от френска страна в разпознаването на

47. Авторът се позовава на изгубен пасаж – вж. бел. 45.

48. Голям мъжки манастир, съществуващ и днес, в който е бил запазен единственият екземпляр на втората редакция на Книга първа от летописа на Фроасар.

мъртвите. Дълго и горчиво ги оплака кралят един по един и преди да отпътува, нареди да отслужат в местната църква тържествена заупокойна литургия. Ала има ли мъка, която да не отшуми и премине? Кралят на Франция се съвзе от удара възможно най-бързо и се отдаде на задълженията си. Междувременно месир Жеан Дьо Ено се застъпи енергично за месир Годмар Дьо Фай, когото кралят искаше да задържи и обеси. Този великодушен рицар възпря краля, смекчи гнева му, изтъкна тъй много и тъй убедителни доводи в полза на месир Годмара, че кралят се укроти и му прости за този път, сетне се зае с други дела и разпусна рицарството. Месир Жеан се сбогува с краля и се завърна в Ено безславно след тежкото поражение. Много други сториха като него и бяха до един злочести.

Разнесе се надлъж и шир, по замъци и градове мълвата, че английският крал с шепа люде е смазал десеторно превъзходящото ги войнство на Франция. Кралят на Англия заслужи всеобщо възхищение, а френският крал и французите – упреци и срам, и прослави се името на Негово Величество Едуарда, за когото ще поговорим и ще разкажем какво стори по-нататък.

ШЕСТИМАТА ГРАЖДАНИ НА КАЛЕ⁴⁹

Ултиматумът на английския крал

Месир Готие Дьо Мани пристигна до дома, в който бе отседнал кралят, и слезе от коня. При появата му велможите от свитата се разделиха, за да му сторят път. Той застана пред краля и се поклони. Веднагашом се изправи, кралят го запита:

– Месир Готие, какво казват гражданите?

– Скъпи сър – отговори рицарят, – желаят да се предадат и надълго и нашироко обсъдихме въпроса с предводителя им Жан Дьо Виан. Просят със сълзи на очи благоволението Ви да вземете града, крепостта и цялото имущество, но да пощадите жителите и да ги оставите да се разотидат.

– Месир Готие – отвърна кралят, – вие донейде знаете намеренията ми по този въпрос. Какво им отговорихте?

– Скъпи сър, ще повторя какво аз им рекох, но вие ще вземете решение. Като потопиха ваши люде в морето, а също и като се съпротивляваха предълго и станаха причина да влезете в харчове, те възбудиха силния ви гняв и трудно ще е да бъдат помилвани и да се изпълни условието, което поставят.

– Месир Готие, добре сте отговорили, защото волята ми е всички да умрат – отсече кралят.

Отдръпна се крачка назад месир Готие, тъй като добре познаваше самодържеца по нрав, изгледа присъстващите велможи, намигна им, та да го подкрепят, сетне пристъпи към краля и продума:

– Кралю честити, повелителю наш, ако изпълните закана си, напред ще се разнесе мълвата, че сте жесток човек, а и твърде лош урок ще ни дадете – на мене и на останалите ви люде – и надали ще склоним за в

49. Английският поход продължава все така успешно. Според Мишел дьо Нортбург, капелан и изповедник на Едуард III, който придружава краля в този поход, обсадата на град Кале започва на 2 септември 1346 г., т.е. едва седмица след битката при Креси, състояла се на 26 август същата година. Според Робърт дьо Австъри, летописец на Едуард III, Кале се предава 11 месеца по-късно – на 3 август 1347 г., след като насочилият се към града Филип се отказва да се притече на помощ. Съвременната историография приема за верни датите, посочени от Нортбург и Австъри, за разлика от указанияте от Фроасар.

бъдеще да охраняваме и да отбраняваме ваша твърдина, защото ако умъртвите тези граждани, бъдем ли пленени, и с нас ще сторят същото.

Тази реч и тези доводи твърде много умилостивиха сърцето на краля, а и мнозина от обкръжението му ги подкрепиха, казвайки:

– Скъпи сър, месир Готие говори правдиво и разумно и ние се присъединяваме към молбата му да укротите и смекчите гнева си.

Кралят огледа изпитателно приближените си и като се увери, че са твърдо убедени в това, което казват, потисна чувствата си и рече:

– Уважаеми господа, не желая да заставам сам против всички. Ще освободим срещу откуп рицарите и щитоносците, а народа ще изтребим, защото си го е заслужил.

На това месир Готие Дьо Мани отговори така:

– Господарю честити, и дума да не става – небивала жестокост ще е да се затрива толкова народ. Мнозина от тях са напълно невинни, макар и да са зад градските стени. Постъпете великодушно – сложете ръка на града и на крепостта, а людете отпратете. Те ще ви поменават в молитвите си, с признателност ще мълвят името ви по чуждите земи, дето ще се пръснат да дирят насыщния, и ще разказват за благодеянието ви като за милост божия.

– Готие, Готие – отвърна кралят, – това няма да го бъде. Те погубиха твърде много мои люде и ще ми заплатят с живота си. Но понеже във ваше лице са си спечелили ревностен застъпник и ме предумвате и молите горещо, скланям при следното условие. Ще се върнете в града и ще предадете на главатаря им, че за да заслужат изключителното благодеяние, което изволявам да сторя за тях, необходимо е шестима от първенците на Кале, боси, гологлави, по долни дрехи, с примка на шията да се явят тук и собственоръчно да ми поднесат ключовете на града и на крепостта – тях ще погубя, останалите граждани ще помилвам.

– Скъпи сър – рече месир Готие Дьо Мани, – за мен е чест да изпълня волята ви.

Отговорът на обсадените⁵⁰

След тези си думи месир Готие Дьо Мани се раздели с краля на Англия и тръгна обратно към Кале. Когато стигна да крайградските дървени заграждения, където го очакваше предводителят месир Жеан Дьо Виан, той му предаде разговора, който вече чухте, и добави, че повече не е могъл да измоли.

– Вярвам ви, месир Готие – отвърна Жеан Дьо Виан. – Моля ви сега, благоволете да почакате, докато известя градската управа, защото и аз съм само пратеник, а те решават за или против. Владетелят на Мани му отвърна с тези думи:

– Ще почакам на драго сърце.

Месир Жеан Дьо Виан се отдалечи от огражденията в посока към площада и нареди да ударят камбаната, за да се съберат най-различни люде на тържището. При звъна на камбаната мало и голямо се стече, тъй като изнемогнаха от глад и бяха петимни да чуят новини. Когато всякакви мъже и жени се насъбраха на площада, месир Жеан Дьо Виан им предаде кротко, от игла до конец онова, което вече чухте, и ги увери, че нямат друг изход и се налага бързичко да обсъдят предложението и да вземат решение, защото трябва да отговорят. След последните му думи избухна горестен плач и подеха жаловити ридания, от които и най-коравото сърце би се затрогнало. Дълго никой не можеше дума да промълви и дори месир Жеан Дьо Виан така се разчувствува, че зарони горчиви сълзи.

По някое време изправи се на крака най-заможният и най-таченият първенец на Кале на име Йосташ Дьо Сен-Пиер и заговори пред множеството с тия думи:

– Добри люде, скръбно и жалко ще е народ като нашия да погине от глад или от друга смърт, щом има средство да оцелее. На Господа ще въздаде и милосърдно деяние ще стори онзи, който го съхрани и предпази от подобно злочестие. Самият аз, с дълбокото упование, че ще заслужа благодатта и милостта божия, първи тръгвам на заколение, за да спася народа си, и по риза, гологлав и бос, с клуп на шията, ще се предам в ръцете на високоблагородния крал на Англия.

След тези слова на месир Йосташ Дьо Сен-Пиер, народът го

50. Кралят на Франция получава към края на м. юни 1347 г. едно покъртително писмо от коменданта на Кале Жан дьо Виан, в което между другото четем: „Знайте, понеже писали ми бяхте напред града да удържам, докле има що да сложим в уста, че всичко за ядене изядено е: и кучетата, и котките, и конете и в града никаква друга храна не може вече се намери, освен плът човешка и такова време настана, че не можем преживя. Затова споразумяхме се помежду си, ако ли в най-близко време помощ не получим, извън градските стени всинца да наизлезем и с врага бой да се бием, та или да оцелеем, или да погинем, тъй като по за предпочитане е с чест на бранното поле да паднем, нежели един другото да се изпоядем.“ Обитателите на Кале удържат обсадата още цели два месеца, хранейки надежда, че Филип VI ще им се притече на помощ.

наобиколи и жив го заоплаква. Мнозина мъже и жени се хвърлиха в нозете му и ги обляха в сълзи, и сърцето се късаше на човек, като ги гледа и слуша.

Сетне втори почтен и твърде имотен гражданин, баща на две престелни девойки, се изправи и повтори словата на месир Йосташ Дьо Сен-Пиер, казвайки, че ще тръгне с него. Същият този гражданин се именоваше Жан Д'Ер.

Подир тях вдигна се трети гражданин на име Жакме Дьо Уизан, който бе твърде богат на стока и на земи в Кале и околностите, и предложи се да сподели участта им. Така стори и брат му, месир Пиер Дьо Уизан. Петият бе месир Жан Дьо Фиен, последен – месир Андрийо Д'Андре.

Тези шестима граждани бяха най-богатите и най-влиятелните и всякакъв имот притежаваха във и извън Кале и най-вече благодарение на тях градът се бе замогнал с търговия по суша и по море, ала от милосърдие и за да спасят жените и челядта си и останалото население, те драговолно се принасяха в жертва. И рекоха на предводителя:

– Ваша милост, довършете преговорите и отведете ни пред краля на Англия по начина и във вида, уговорени във вашето съглашение, защото всички ние желаем да умрем, щом така е отредила съдбата, и ще посрещнем смъртта с усмивка на уста.

Мъка задави месир Жан Дьо Виан, като ги гледаше и слушаше, и заплака безутешно, сякаш всичките му приятели лежаха пред него на носило. Но за да приключи цялата тази работа по-скоро, защото нямаше от нея отървяване, той нареди да разсъблекат доброволците по долни дрехи, боси и гологлави. Донесоха им ключовете от всички големи и малки градски порти и ключовете от крепостта. Сетне и на шестимата туриха примки на шиите и в такъв вид тези почтени люде тръгнаха от тържището на големия площад в Кале начело с месир Жан Дьо Виан, заплакал горчиво като останалите рицари и щитоносци, защото и нему сърцето се късаше от жал. Цялото почтено гражданство на Кале – мъжете, жените, децата – идеха подир тях и от оглушителните им вопли и ридания човек оставаше покъртен. Шестимата граждани пристъпваха уж весело, макар почти да нямаше надежда да се завърнат живи, и за утеха на народа говореха:

– Мили хора, не плачете! Ние за добро сме тръгнали, за избавление на цялото гражданство. Колко по приляга, като няма накъде, сал ние да минем под ножа, нежели почтените обитатели на цял един град.

Сред неописуемите писъци и стенания на людето, сломени от

скръб, Жан Дьо Виан отведе заложниците до градските врата и нареди да ги разтворят. Като прекрачиха навън заедно с шестимата граждани, разпореди пак да ги затворят и като стигнаха до защитните преграждения, озоваха се пред месир Готие Дьо Мани, който ги очакваше отвътре, подпрян на коловете. Прочее, когато шестимата прекрачиха навън, извърнаха се към града и към обитателите му и изрекоха „Сбогом добри хора, молете се за нас!“ Портата се затръшна, плачът, воплите и риданията на челядта и приятелите им се извисиха до Бога и с покруса ги гледаше и слушаше човек. Сам месир Готие Дьо Мани дочу тези жалби и него също обзе го мъка.

Когато месир Жеан Дьо Виан се приближи, заговори:

– Месир Готие, в качеството си на главнокомандващ на Кале и със съгласието на клетите обитатели на същия този град, предавам ви тези шестима мъже, като се заклевавам, че те са били и остават до ден днешен най-тачените и най-личните граждани на горепоменатия Кале по занаят, по имот и по потекло и че носят със себе си всички ключове на града и на крепостта. Аз ви заклинам, уважаеми господине, в името на любовта и великодушието да молите за състрадание и пощада високоблагородния крал на Англия, та дано не ги погуби.

На това месир Готие Дьо Мани отговори и каза:

– Не зная каква ще бъде волята на моя господар краля, но ви обещавам и уверявам, че ще сторя всичко, което е по силите ми.

Сетне отместиха едно от прегражденията, шестимата граждани излязоха и в гореописания вид последваха месир Готие Дьо Мани, който ги отведе право в дома, където бе отседнал кралят. А месир Жеан Дьо Виан се завърна в Кале през малка служебна врата.

Застъпничеството на кралицата

Кралят на Англия се намираше по това време в голямата зала всред многочислена свита от графове и барони, стекли се да зърнат необичайното пратеничество от Кале. Дори и кралицата се яви, но по-сетне. Щом съобщи на краля: „Сър, ето месир Готие Дьо Мани, води ги!“; той излезе тутакси на площада, сподирен от присъстващите сеньори и от куп други, пристигащи да огледат гражданите на Кале и да видят сетния им час. Кралицата на Англия, която бе в напреднала бременност, също последва своя съпруг краля. Появи се месир Готие Дьо Мани начело на пристъпващите по него шестима първенци на Кале и слезе от кобилата

раванлия, която яздеше. Мнозинството на площада се разтвори да му стори път. Месир Готие Дьо Мани заедно със спътниците си премина, застана пред краля и му заговори на английски:

– Скъпи сър, пратеничеството от Кале се явява по ваша воля.

Наместо ответ кралят впери ядно взор в шестимата мъже, тъй като преизпълнен бе с ненавист към тях и съгражданите им заради вредите и щетите, които му бяха нанесли.

Първенците на Кале преклониха коляно пред краля и ключвайки молитвено ръце, заговориха с тези думи:

– Високоблагородний кралю честити, ние, явилите се тук дългогодишни граждани на Кале и тежки търговци по море и по суша, ви поверяваме ключовете на града и на крепостта, за да постъпите, както ви е угодно, и самите ние се предаваме във ваши ръце в този си вид с надеждата да спасим нашия многострадален народ. Дано като благородник от най-знатно потекло имате за нас милост и пощада.

Истината е, че след тези слова задълго не можеше да се намери човек всред присъстващите – бил той граф, барон или просто доблестен мъж без титла, – който да съдържи сълзите си на състрадание и дума да промълви. Кралят впери в пратеничеството свиреп взор, тъй като от бяната ненавист сърцето му се бе вкоравило като камък и бе загубил дар слово, а когато проговори, заповяда на английски начаса да бъдат обезглавени. Всички велможи и рицари замолиха с най-горещи сълзи краля да прояви милост и добросърдечие, ала той не щеше и дума да чуе.

Тогава заговори благородният рицар месир Готие Дьо Мани и каза:

– О, височайший господарю, благоволете да обуздаете поривите на гнева си. Вие се ползвате с името и славата на най-извисен и благороден по душа човек. Мигар ще предприемете стъпка, която да ги накърни и да даде повод да приказват за вас като за лих злодей? Ако ли не помилвате тези люде, чийто живот зависи от благоволението ви, всеки ще каже, че проявявате черно жестокосърдечие, защото погубвате почтени граждани, доброволно предали се в ръцете ви, за да спасят останалите.

Свъси вежди кралят и рече:

– Мани, млъкнете, Мани! Такава е волята ми! Не ще бъде другояче.

Месир Готие Дьо Мани не посмя повече да се обади, а кралят, кипнал продължи:

– Доведете палача! Жителите на Кале ми избиха толкова народ, че сега тия на свой ред заслужават да умрат.

Тогава благородната кралица на Англия, която бе в положение и най-скоро очакваше дете, заплака тъй жаловито от милосърдие, че човек

не можеше да издържи да я слуша. Тази великодушна и добросърдечна властителка падна на колене пред своя съпруг и повелител и рече:

– О, кралю честити, прекосих морето с угроза за живота си, а в замяна на това нито съм ви искала дар, нито съм ви молила да сторите нещо заради мене. Ето сега смирено прося и желая, ради Бога и от любов към мен, да благоволите да помилвате тези шестима мъже.

Кралят се позабави, преди да отвърне, и се вгледа в Нейно Величество съпругата си, която твърде скоро очакваше дете и жално ронеше сълзи в нозете му. И размегна се сърцето му, защото не би могъл да се разгневи срещу нея в това ѝ състояние, и заговори с тези думи:

– О, госпожо! Колко ли по-добре щеше да е да сте отвъд пролива. Тъй горещо молите, че не мога да не изпълня желанието ви и макар че ще го сторя неохотно – така да бъде, давам ви тези хора, постъпвайте с тях, както си щете.

Великодушната кралица рече:

– Благодаря от сърце, господарю.

Сетне кралицата се изправи, нареди да вдигнат шестимата граждани, да смъкнат възетата от шиите им и ги отведе със себе си в дома, в който беше отседнала, заръча да ги облекат, да ги нагостят и да сторят за тях всичко необходимо. На заранта тя им раздаде по шест златни гроша, сетне месир Санс Д'Обрьосикур и месир Пан Дьо Рьот ги изведоха от лагера, съпроводиха ги на почтено разстояние и когато прецениха, че пленниците са във от опасност, разделиха се с тях, пожелавайки им Бог да ги закриля. Двамината рицари се завърнаха в лагера, а шестимата граждани отидоха в Сент Омер⁵¹.

-
51. Епизодът със заложниците от Кале е едно от онези извънмерни събития в погранична ситуация, което колективното съзнание и инерцията на времето митологизират. От една страна, артист като Роден го претворява в знаменитата си скулптура, която и днес стои всред площада в Кале; от друга – историци като Брекини категорично отхвърлят достоверността на разказаното ни от Фроасар. Този автор от миналия век открива документи в Лондонските архиви, доказващи, че Йосташ дьо Сен-Пиер получава от Едуард III, като се започва от 8 октомври 1347 г., пенсия от 40 марки стерлинги заради „добра служба“. С грамота от същата дата се възстановяват собственическите му права над някои от конфискуваните му при превземането на града недвижими имоти. Френският историк заключава, че Йосташ дьо Сен-Пиер е не герой, а родоотстъпник. По-вероятно е той да греши, а сравнително неголемите облаги, за които става дума, да са възнаграждение за заслуги към новата английска администрация на града. Според друг автор англичаните задържали двадесет и двама от най-състоятелните и влиятелни обитатели на Кале, за да ги използват за справки по местни имуществени въпроси. Всред тях бил естествено и именитият шейсетгодишен дьо Сен-Пиер. Най-сетне, трети историк допуска правдоподобие на донесеното от Фроасар, тъй като „редуването на жестокост и милосърдие“, които проявява Едуард III били характерни за нравите на епохата.

БЕЛЕЖКИ И КОМЕНТАРИИ

Бележките са вмъкнати в текста.

АНАЛИТИЧЕН ГЛОСАР

Тази част не е сканирана.

АРХАИЗАЦИЯТА ПРИ ПРЕВОДА

Интервю на Димитър Банков с проф. д-р Бернар Серкилини (Университет Париж 7 „Дьони Дидро“, езиковед, преводач от старофренски) и с проф. д-р Александър Шурбанов (СУ „Св. Климент Охридски“, литературовед, преводач от староанглийски)

Тази част не е сканирана.

СТОГОДИШНАТА ВОЙНА – ОСМАНСКОТО ЗАВОЕВАНИЕ НА БАЛКАНИТЕ 1337–1453

(съпоставителна хронологична таблица, създадена от д-р
Атанас Орачев)

Тази част не е сканирана.

РОДОСЛОВИЕ НА ФРЕНСКИТЕ КРАЛЕ

Тази част не е сканирана.

КРАЙ

© 1997 Димитър Банков, превод от френски

Jean Froissant

Източник: <http://bezmonitor.com>, 4 декември 2002 г.

Сканиране, разпознаване и редакция: Сашо

Публикация:

Книжка № 2 от поредицата „Малка романска библиотека“

ISBN 954-603-001-2

(с) Издателство „Проходка и Качармазов“, 1997

(сега – Издателство ЕТО, тел. (02) 866 85 50; e-mail: [eto\(при\)applet-bg.com](mailto:eto(при)applet-bg.com))

(с) Съставител, преводач, автор на бележките и на глосара – д-р Димитър Банков
Това заглавие, публикувано в рамките на програмата за участие в книгоиздаването
„Витоша“, се ползва от подкрепата на Министерството на външните работи на
Франция, на Френското посолство в България и на Френския културен институт.

Бележка на редактора: В това издание за първи път на български са преведени части
от „Хрониките“ на Жан Фроасар. Изданието съдържа успоредни текстове на
старофренски и на български.

Българският превод и коментарът към него се публикуват на <http://bezmonitor.com> с
любезното съгласие на преводача д-р Димитър Банков. Представянето на текста в
електронен вид налага известни ограничения – френските текстове са представени с
опростен правопис без диакритични знакове. На места в българския текст са
поставени ударения – те стоят непосредствено пред гласната.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/2989>]